

Tanzimattan Cumhuriyete Gündelik Hayatın Tarihi Açısından İstanbul Hatıratları

Ali Şükrü ÇORUK*

HER ne kadar büyük ölçüde popüler zeminde ele alınıyor olsa da mikro tarihe bağlı olarak gündelik hayat yani sıradan insanın hayatı günümüz tarihçiliğinin ilgi alanları arasına girmiştir. Tarihin bir sosyal bilim hüviyetini almaya başladığı XIX. yüzyıldan günümüze kadar olan gelişmeleri dikkate aldığımızda bu durum çok önemli bir aşama olarak görülmelidir. Tartışmaları da beraberinde getiren bu yönelim kimilerine göre “Büyük Anlatı”nın sonu sayılmıştır. Kimilerine göre ise de özne çokluğu, aydınlanma eksenli tarih düşüncesine bir zenginlik kazandıracak, bu zamana kadar ihmal edilmiş kesimlerin “Büyük Anlatı” içinde yer almasını sağlayacaktır. Tartışmaların devam ettiği günümüzde bu konuda kesin bir fikre ulaşmak için ise vaktin erken olduğu ortadadır.¹

Tarih yazımında son zamanlara kadar ihmal edilen, dikkate alınmayan sıradan insanın büyük olaylar, büyük insanlar, devletler ve ilerlemeye katkı yapan büyük medeniyetler yanında tarih yapıcı özne olarak sahne almasının arkasında ise iki önemli olay gözükmektedir. İnsanlık tarihinde gerek siyaset düşüncesinde gerekse iktisat anlayışında radikal bir dönüşüme yol açan bu olaylar Fransız İhtilâli ile Sanayi Devrimidir. Geniş kalabalıkların katılımıyla aydınlar önderliğinde gerçekleştirilen Fransız İhtilâli, gerektiğinde sıradan insanın köklü rejimleri değiştirebileceği, dolayısıyla tarihe etki edebileceği yönündeki ilk somut örnektir. Artık eskisinden farklı yeni bir dünya vardır.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

1 Eski Yunan’dan bu yana tarihin ilgi alanlarını, amaçlarını, değişim ve dönüşümünü tespit etmek, bir bakıma tarihin tarihini yazmak başlı başına bir konudur. Bu konunun yani tarih yazımının (historiography) tarih içinde izlediği yolu Batı merkezli bir bakış açısıyla ele alan önemli bir çalışma için bkz. Ernst Breisach, *Tarihyazımı*, çev. Hülya Kocaoluk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, 579 s. Aynı konuyu XX. yüzyıl ölçeğinde ele alan başka bir çalışma için bkz. Georg G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, 160 s.

Aydınların toplum ile devlet arasında -çoğunlukla toplumun yanında olmak üzere- bir aracı durumuna gelmesi, düzenli eğitime geçilmesi, okuma yazma oranının artması devlet-toplum ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Klasik siyaset ve devlet düşüncesinin “baldırı çıplak” olarak nitelediği ve sıkı kontrol altında tuttuğu toplum kesimleri aydınların önderliğinde devlet karşısına siyasi haklar talebiyle çıkmakta ve uzun mücadelelerden sonra bu hakları elde etmektedir. Eskisinden farklı olarak devlet ve ülke sahip değiştirmekte, toplum, vekilleri vasıtasıyla devlet yönetiminde söz sahibi olmaktadır. Siyasal irade, bu arada devlet tarihi kararlar alırken “Acaba halk ne der?” sorusunu sıkça sormaya ve halkın tavrını dikkate almaya mecbur kalacaktır. Bu bir anlamda toplumun tarihe ortak olmasıdır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de gerçekleşen Sanayi Devrimi ise gerek iktisat düşüncesinde gerekse üretim-tüketim ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ev tipi üretimden fabrikaya geçiş, yeni bir müteşebbis sınıfın doğması, şirketleşme, serbest piyasa ekonomisine gidiş, köyden kente göçün hızlanması, icatlara bağlı olarak yeni mal ve eşyaların kullanıma sokulması, üretilen mal için pazar arayışı, moda, reklam gibi unsurlar eskisinden farklı yeni bir hayat tarzının doğmasına yol açmıştır. Bütün bunlar gündelik hayatta değişiklik yapmanın yanı sıra tarihte hiç olmadığı şekliyle toplumsal hareketlenmelerin de kapısını açmıştır. Şehirleşmeye ve fabrikalaşmaya bağlı olarak işçi hakları meselesi ve bu uğurda yapılan mücadeleler, kadınların sosyal hayatta daha fazla yer alma ve kendilerini erkek egemen topluma kabul ettirme çabası bu yüzyılda ortaya çıkmakla beraber asıl sonuçları XX. yüzyılda görülen toplumsal hareketlerdir. Bütün bunlara günümüzde her alanda daha fazla özgürlük talepleri ile savaş karşıtlığı ve çevre duyarlılığı zemininde oluşan toplumsal hareketleri vs. ekleyebiliriz.

Yukarıda sözü edilen siyasi ve iktisadi gelişmelerin sonucu ise eskisinden farklı olarak çok katmanlı bir toplum yapısıdır. Eski ve yeni değerler, inançlar, idealler etrafında birleşen, saflarını sıklaştıran bu katmanlar aynı zamanda toplum içindeki yeni mücadelelerin de habercisidir. Artık devletlerarası rekabetin yanı sıra toplum katmanlarının kendi arasında da bir iktidar mücadelesi söz konusudur. Kendisini kabul ettirme, işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasındaki mücadelede olduğu gibi devlete ve topluma yön verme hatta yeni bir devlet teşkil etme bu mücadelenin amaçlarından bazılarıdır.²

Farklı taleplerle toplumda sesini yükselten ve varlığını kabul ettiren hareketler, sınıflar arası mücadeleler, sosyal bilimlerin yanı sıra tarihin de ilgisini çekmiş ve sosyal tarih araştırmalarına konu olmuştur. Ancak yukarıdaki ge-

2 Dünya tarihini değiştiren, günümüzde de etkileri hissedilen Fransa ve İngiltere kaynaklı bu iki önemli olayın XIX. yüzyıl ölçeğinde Avrupa’da, siyasetten sanata, bilimden teknolojiye, gündelik hayattan eğitime kadar her alanda görülen sonuçları için bkz. Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı* (1789-1848), çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi, 1998, 381 s.

lişmelerin ışığında toplumun yaşadığı değişim sadece siyasi ve sosyal taleplerle ve bunları elde etme mücadelesiyle sınırlı değildir. Buna paralel olarak toplumun yaşantısında, gündelik hayatında da yavaş veya hızlı bir değişim söz konusudur. Gerek yerel gerekse dünya çapında yaşanan siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmelerin toplumda meydana getirdiği değişimi, saikleriyle beraber zamana bağlı olarak tespit etmek tarihin ilgi alanı içindedir. Ayrıca tarihî öneme sahip büyük olayların yanı sıra, devlet uygulamalarının halk üzerindeki yansımalarının tespiti, halkın bu uygulamaları algılayış biçimi, onaylama ve tepkilerinin düzeyi de tarih açısından önemlidir.

Diğer taraftan gelişen iletişim vasıtaları sayesinde toplumların birbirlerinin yaşayışından haberdar olması toplumlar arasındaki kültürel alışverişi hızlandırmıştır. Öyle ki hiçbir engel tanımayan bu kültürel alışveriş zaman zaman tepkiyle karşılanırsa da yeni icatlarla, davranış kalıplarıyla ve uygulamalarla birlikte sosyal hayatı şekillendirmeye devam etmektedir. Geniş bir çerçevede düşünülmesi gereken moda olgusu da değişimi hızlandıran ana unsurlardandır. Eski ve yeni ise değişim esaslı bu şekillenmenin günlük hayata armağan ettiği kavramlardır. İlk ortaya çıktığı anda biraz tereddütle karşılanan yeninin çekiciliği karşısında eskinin çabucak terk edilmesi ise olağan bir hale gelmiştir. Çarpıcı olan ise eski ile yeni arasındaki zaman diliminin gittikçe kısılmasıdır. Bundan on sene öncesine kadar yeni olan, bugün için eskidir. Hatta eskinin el üstünde tutulan birtakım unsurları bugünün insanı için komik ve gülünç karşılanmaktadır. Dolayısıyla eğlence hayatı, yeme içme kültürü, örf ve âdetler, inançlar ve değer ölçüsü açısından toplumun nereden nereye geldiğini, kullandığımız eşyaların ve nesnelere uğradığı değişimi zamana bağlı olarak tespit etmek de tarihin ilgi alanı içine girmelidir.

Böyle olmakla beraber tarihin bir parçası olarak gündelik hayatın yani sıradan insanın tarihi her şey demek değildir. Bir başka deyişle genel tarihin önüne geçecek bir ağırlığı yoktur. Ancak bu alanda yapılan çalışmaları, geçmiş hayata romantik ve nostaljik bir bakışın ürünü olarak yapılmış magazinelle bir çalışma şeklinde değerlendirmek de mümkün değildir. Bir anlamda kültürel tarih çalışması sayılabilecek olan sosyal ve gündelik hayatın tarihi, genel tarih tablosunda resmi tamamlayan, onu anlamaya yardımcı olan ve bütünden ayrı düşünülemez bir ayrıntı olarak değerlendirilmelidir.

Batıda 20. yüzyılın son çeyreğinde artış gösteren gündelik hayat merkezli tarih çalışmaları, aynı dönemle beraber Türkiye’de de ilgi görmeye başlamıştır.³ Bu konu Türk üniversitelerinin de dikkatini çekmiş ve bu alanda yük-

3 Gündelik hayat konusunu popüler tarihin bir alt alanı olarak düşündüğümüzde bu tarihi epeyce geriye alma durumu söz konusudur. XX. yüzyılda Türkiye’de popüler tarihçiliğin iki önemli ismi Ahmet Refik Altınay ve Reşat Ekrem Koçu’nun çalışmalarına baktığımızda okurların ilgisi nispetinde Osmanlı dönemi gündelik hayatına vurgu söz konusudur. Kuşkusuz bunda her iki şahsiyetin de hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerini yaşamış olmalarının etkisi bü-

sek lisans ve doktora seviyelerinde araştırmalar ortaya konmuştur. Ancak gündelik hayat meselesinin popüler niteliğinden dolayı sadece üniversite ile sınırlı kalmadığını da belirtelim.⁴ Bununla beraber gündelik hayatta yaşanan değişimi tespit etmek sadece tarihi ilgilendiren bir konu değildir. Gündelik hayat, başta sosyoloji, edebiyat bilimi ve halk bilimi olmak üzere pek çok bilgi sahasının dikkatlerini yönelttiği bir alandır. Zaten akademi seviyesinde yapılan çalışmalara baktığımızda bu çeşitlilik göze çarpmaktadır. Sosyal bilimlerin bir bütün olarak bu alana ilgi göstermesi ise tarih açısından bir avantaj olarak görülmelidir. Çünkü tarih, gerektiğinde diğer bilim dallarının topladığı ve ortaya koyduğu verileri gerektiğinde kullanma imkanına sahiptir.⁵

yüktür. Ancak bütüncül bir bakış açısından çok belli alanlara yoğunlaşmaları, eskiye ait unsurları karikatürize etmeleri, bazen edebî metinleri tek kaynak olarak kullanmaları, sınırlı sayıda kaynaktan hareket etmeleri, kaynaklar arasında mukayeseye gitmemeleri, bu iki şahsiyetin yazdıkları eserler üzerindeki soru işaretlerini arttırmaktadır. Bununla beraber bilimselliği tartışılrsa da çok erken bir dönemde gündelik hayatın tarihine dikkat çekmeleri önemli bir adım sayılmalıdır.

4 Bu çerçevede ön plana çıkan araştırmacılar arasında Ekrem Işın (*İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, 336 s.) ve Kudret Emiroğlu (*Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi, 2001, 611 s.) aklı gelebilecek ilk isimlerdir.

5 Bu konuda Türk üniversitelerinde yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının bir kısmının künyesini veriyoruz.

Tarih alanında:

Serap Çerezci, 1919-1922 "Yılları Arasında İzmir'de Gündelik Yaşam", Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003, 123 s.

Hülya Gölgesiz Gedikler, "1950-1960 Yılları Arasında İzmir'de Gündelik Yaşam", Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, 589 s.

Selda Yıldız, "XVIII. Yüzyılda Manisa'da Gündelik Hayata İlişkin Bir Değerlendirme", Yüksek Lisans tezi, Danışman: Prof. Dr. Özer Ergenç, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 204 s.

Arzu Baykara, "İki Savaş Arası (1856-1877) İstanbul'da Gündelik Hayat", Yüksek Lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 215 s.

Selma Güler Bilgi, "Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam (1923-1950)", Yüksek Lisans tezi, Danışman: Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 157 s.

Rahmi Tekin, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670 İstanbul Örneği)", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, 329 s.

Sosyoloji alanında:

Nevin Meriç, "Adab-ı Muaşeret Kitapları ve Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 1998, 322 s.

Tülin Ural, "1930-1939 Arasında Türkiye'de Adab-ı Muaşeret, Toplumsal Değişme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü", Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, 373 s.

Türk Dili ve Edebiyatı alanında:

Çilem Tercüman, "Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul'un Gündelik Hayatı", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, 421 s.

Türkiye’de gündelik hayatın tarihi ve gündelik hayattaki değişimin tespiti noktasında yapılan çalışmalarda merkeze alınan şehir ise tahmin edileceği üzere İstanbul’dur. Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapmış olması, her ne kadar Cumhuriyet’ten sonra devletin idarî merkezi hüviyetini kaybetmekle beraber ticarî, sosyal ve kültürel anlamda eski konumunu devam ettirmesi bu ilginin başlıca sebebidir. Tarih boyunca çevre coğrafya ve kültürler için cazibe merkezi olan İstanbul birbirinden farklı kültürlerin bir arada yaşadığı dünyanın nadir şehirlerinden birisidir. Bunun olumlu bir sonucu olarak Osmanlı döneminde İstanbul, kendi zenginliği ve devamlılığı için bu çeşitlilikten faydalanmaya çalışan, dışa açık ve seçmeci olduğunu düşündüğümüz bir anlayış sayesinde aynı zamanda kendisine has bir kültür oluşturmuştur. Yaşam biçiminden dile, yeme-içme kültüründen folklorlara kadar her şeyiyle kendisine has olan bu kültür uzun yıllar ayırıcı vasfını korumuş ve “çevre” tarafından örnek alınmıştır. Dolayısıyla gündelik hayat eksenli sosyal bilim çalışmalarında İstanbul’un merkeze alınmasının ve bu konudaki değişimin İstanbul’dan takip edilmesinin yukarıda bir kısmına işaret ettiğimiz pek çok haklı sebebi vardır.

Gündelik hayat etrafında gerek üniversite dışında gerekse üniversite çevresinde yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak Tanzimat sonrası dönem üzerinde durulmaktadır. Bunun ise nitelik ve nicelik etrafında iki ana sebebi vardır. Birincisi, her alanda yaşanan batılılaşma çabalarının gündelik hayatı da etkilemesi ve eskisinden farklı yeni bir hayatın başlaması; ikincisi ise değişen hayatı takip ve tespit edebileceğimiz kaynakların sayısında görülen artıştır.

Klasik dönem Osmanlı gündelik hayatına ışık tutacak kaynaklar

Gündelik hayatın tarihini ortaya koymak noktasında ilerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi Tanzimat sonrası dönem için elimizde epey malzeme olmakla, kabiliyetli bir araştırmacının elinde bu dönemin tarihini yazmak mümkün görünmekle beraber cevaplanması gereken bazı sorular vardır. Tanzimat sonrası gündelik hayatın tarihi bütün içinde bir parça olduğuna göre her şeyden önce Tanzimat öncesi gündelik hayatın tarihini tespit etmek gerekmez mi? Başka bir deyişle Osmanlı, klasik dönemde nasıl bir gündelik hayata, sosyal ilişkiler ağına sahipti? Bu hayatı şekillendiren ana unsurlar nelerdir? Osmanlı ne derece değişime açıktı? Osmanlı’nın komşu kültürlerle ve medeniyetlerle ilişkisi ne seviyede olmuştur? Daha geniş çerçevede düşündüğümüzde sayısı

Zeynep Uymur, “Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde İstanbul’da Gündelik Hayat”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, 213 s.

Şafak Güneş, “Abdülhak Şinasi Hisar’ın Eserlerinde İstanbul (Boğaziçi)’da Gündelik Hayat”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, 287 s.

Neslihan Tırlı, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Eserlerinde İstanbul’un Gündelik Hayatı”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, 251 s.

artacak olan bu soruların cevabı ise tek bir soru etrafında düğümlemektedir: Osmanlı kimdir?

Şüphesiz bu sorulara cevap bulmaya çalışmak, zaman içinde verilen cevapları tartışmak bu yazının maksadını ve sınırlarını aşmaktadır. Bununla beraber dönemle ilgili yapılan çalışmaların eskisine oranla artmasına, ortaya konan bilgi ve belgelerin çoğalmasına rağmen özellikle zor bir soru olarak karşımızda duran ve zamana bağlı olarak değişken bir niteliğe sahip olacağını tahmin ettiğimiz “Osmanlı kimdir?” sorusuna verilecek kuşatıcı bir cevap için vaktin henüz erken olduğunu söylemek durumundayız.⁶ Ortaya konan yeni bilgi ve belgelerin önceki kanaatleri bütünüyle değiştirebildiği, envanteri tam tespit edilmemiş bir sahada kesin bir sonuca ulaşmanın zorlukları ortadadır. Özellikle bu konuda popüler söyleme hakim olan iki görüşün yani Osmanlı'nın her şeyiyle mükemmel, ideal bir devlet ve toplum yapısına sahip olduğu düşüncesiyle, cımbızla seçilmiş örneklerin dışında bütün olumsuzlukları bünyesinde barındıran bir Osmanlı algısının gerçeği yansıtmadığı, günübürlük ihtiyaçlara cevap veren bir yanılsama olduğu açıktır. Üstelik bu düşünce ve görüşlerin insan gerçeğinden ve günümüzden soyutlanarak seslendirilmesi ise üzerinde düşünülmesi gereken başka bir husustur. Ayrıca birkaç resmî belgeden, belirli kaynaklardan hareketle kimlik inşa etmek mümkün değildir. Bu işe soyunan bir araştırmacı, resmî bir belgenin yanında, bir edebiyat metnini, bir eşyayı, bir şarkıyı, bir minyatürü, bir mahkeme kaydını, bir davranış tarzını beraber düşünmek ve bir bütün içinde değerlendirmek durumundadır. İşte genel tarih araştırmalarının yanında sosyal ve gündelik hayat üzerinde yapılacak çalışmalar, Osmanlı kimliğinin ortaya çıkarılmasında, bu kimliğin günümüzle ayrılan ve birleşen noktalarının tespit edilmesinde büyük yarar sağlayacaktır.

Geniş manada Osmanlı kimliğinin inşasına yardım edecek gündelik hayat merkezli çalışmalara esas olacak kaynakların bir kısmı aynı zamanda genel tarih araştırmalarında kullanılan kaynaklardır. Resmî belgeler, halka yönelik duyurular, tembihnameler, yazışmalar, Ahkâm ve Mühimme defterleri, va-

6 Gündelik hayattan ve bu hayata ait unsurlardan hareketle bu sorunun cevabını bulmaya çalışan araştırmacılar arasında özellikle Suraiya Faroqhi (Süreyya Farukî) ve Cemal Kafadar'ın çalışmaları dikkate değer niteliktedir. Faroqhi *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam -Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-* (trc. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, 364 s.) başlıklı çalışmasında başta dünya ve zaman kavramı, kadın dünyası, kent düşüncesi, şenlikler, yeme içme kültürü, ortak mekânlar olmak üzere gündelik hayata yön veren görüş ve yaşam biçimlerinden hareketle Osmanlı insanının izini sürmektedir. Cemal Kafadar ise tarihçilerin bu zamana kadar ihmal ettikleri yeni bir metin inşa metodunu denemektedir. Ele aldığı belgeleri edebiyat ve psikolojinin yardımıyla konuşuran ve yorumlamayan Kafadar *Kim Var İmiş Biz Bu Âlemde Yoğ İken* (İstanbul: Metis Yayınları, 2009, 200 s.) adlı çalışmasında XVI. ve XVII. yüzyıla ait Osmanlı toplumundan seçtiği dört “sıradan” tipi yani yeniçeri, tüccar, derviş ve kadını ete kemiğe büründürmeye çalışmaktadır. Kuşkusuz başka disiplinlerle ve edebiyatın katkısıyla inşa edilecek bu tarz çalışmalar Osmanlı insanını anlamamızı ve tanınamızı kolaylaştıracaktır.

kanüvis tarihleri, fetvalar, mahkeme kayıtları, Es'âr defterleri ve fermanlar bu kaynaklardan ilk akla gelenlerdir. İçerik açısından baktığımızda bu belgelerin çoğu sosyal hayatın tanzimi ve devlet-toplum ilişkilerinin işleyişiyle ilgilidir. Sosyal ve gündelik hayat tarihçisinin yapması gereken şey öncelikle bu kaynakları başka bir gözle okumaktır. Ele aldığı konuyla ilgili olarak bu kaynaklar etrafında yapacağı titiz bir okuma tarihçiyeye pek çok malzeme sağlayacaktır. Bu malzeme çoğunlukla ansiklopedik bir bilgi şeklinde karşısına çıkmayabilir. Ancak küçük bir detay çok önemli bir meseleyi anlamada anahtar vazifesi görebilir. Sözelimi bir tereke kaydında yer alan bir eşya ismi genel tarih araştırması için bir şey ifade etmezken, gündelik hayat tarihçisi için dönemin hayat tarzını aydınlatma yolunda çok şey ifade edebilir. Aynı durum bir nikâh defterinde yer alan tek eşliliğe ve çok eşliliğe ilişkin rakamlar için de geçerlidir.

Başta Ahkâm ve Mühimme defterleri olmak üzere Divan-ı Hümâyün'da görülebilen konuların, varılan kararların işlendiği siciller, devletin sosyal ve gündelik hayat karşısındaki konumunu aydınlatacak en önemli vesikalar durumundadır. Bilindiği üzere Osmanlı yönetim anlayışında yerleşmiş kuralların ve müktesebatın yanında, özellikle sosyal hayatla ilgili olarak devrin padişahının kişisel uygulamaları da söz konusudur. Sözelimi bir önceki padişah meyhaneleri kapatırken, mevcut padişah açtırabilir. Bu tarz uygulamaların Osmanlı tarihinde pek çok örneği vardır. Devletin en üst yönetim organı olan Divan'da ne tür sosyal konuların ele alındığı, padişahın yani devletin sosyal hayatı tanzimde, ortaya çıkan meselelerin hallinde hangi kriterlere göre hareket ettiği bu metinlerden hareketle ortaya konabilir.

Osmanlı dönemi gündelik hayatını İstanbul ölçeğinde takip edebileceğimiz en önemli kaynaklar tarihlerdir. Her ne kadar “devlet” etrafında yazılmış olsalar da vakanüvis tarihlerinde ele alınan dönemin sosyal hayatına ait pek çok ayrıntı bulmak mümkündür. Şehrin asayiş durumu, padişahın ve üst düzey devlet görevlilerinin yaşantısı, gezme ve eğlenme mekanları, zafer, doğum ve düğün şenlikleri, törenler, yangınlar ve doğal afetler, yaşanan kıtlıklar, salgın hastalıklar, bu hastalıklarla ilgili tedavi yöntemleri, İstanbul'a dışarıdan getirilen mallar, halkta moda olan alışkanlıklar, devlet-halk münasebetleri, örf ve âdetler vs. hakkında pek çok malumat vardır. Bu malumat çoğu kere müstakil başlıklar altında verilmediğinden haliyle birbirinden kopuk ve dağınıktır. Bu dağınık malzemeyi bir araya getirip değerlendirmek ve sonuca ulaşmak ise araştırmacının görevidir. Peçevî, Selânikî, Naima, Abdurrahman Abdi Paşa, Subhî, Şemdanîzade, Silahdar, Ahmed Vasıf Efendi, Şanîzade, Câbî, Ahmed Cevdet Paşa ve Lütî Efendi tarihleri ele aldığı dönemlerin sosyal hayatına ışık tutacak bilgiler içeren başlıca eserlerdir.

Padişahın gündelik hayatı özellikle günümüz okuru ve araştırmacısı için merak konusudur. Bu merakı gidermek noktasında yapılan popüler ve maga-

zinel nitelikteki yayınların ise gerçeği yansıtmadığı ortadadır. Resmî ve özel hayatında Enderun mensupları da dahil olmak üzere çok sınırlı sayıda kişiyle görüşen, çarşı pazar gezmelerini kılık değiştirerek yapan, kısaca gözden uzak “mahrem” bir hayat yaşayan bir padişahın gündelik hayatı hakkında bilgi verebilecek kaynaklar haliyle sınırlıdır. Özellikle İstanbul içi gezmelerinde devamlı surette padişahın yanında yer alan sirkâtiplerinin tuttuğu ruznameler (günlükler) padişahın gündelik hayatı hakkında bir nebze olsun bilgi edinebileceğimiz kaynakların başında gelmektedir. Ele aldığı olayları anahatlarıyla, kısa cümlelerle veren, detaya gitmeyen ruznameler, padişahın nasıl vakit geçirdiğine, nelerden hoşlandığına, kişiliğine ve zevklerine dair pek çok bilgiyi ihtiva etmektedir. Padişahın ve sarayın yönlendirici özelliğinden hareketle bu ruznamelerden dönemin sosyal hayatı hakkında birtakım verilere ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla ruznameler sadece devlet ve kişi merkezli tarih için değil gündelik hayat araştırmaları için de önemli bir kaynaktır. Sirkâtiplerinin tuttuğu ruznameler yanında alt seviyedeki devlet görevlilerinin, hatta halktan kimselerin tuttukları günlükler de söz konusudur. Dönemin sosyal yaşantısı ve tarihî olayları hakkında bilgiler veren bu günlükler aynı zamanda halkın yaşadığı dönem hakkındaki görüşlerini ve değerlendirmelerini takip edebileceğimiz “sivil” yorumlar içermektedir. Resmî niteliği olmayan, çok özel niyetlerle el yazısıyla tutulan bu günlüklerin varlığı sanılanın aksine bu türün bizde de var olduğunu, okur yazar kesimin bu türe ilgisiz kalmadığını göstermektedir. Şimdilik çok az örneği görülebilen bu kaynakların şahsî eşyalar arasına karışarak zamanla ortadan kalktuklarını yahut iyimser bir tahminle özel arşivlerde gün ışığına çıkmayı beklediklerini söyleyebiliriz.

Yeni yazıya aktarılarak daha geniş okur kitlesine sunulmaya başlanan Şer’iye sicilleri ise sosyal ve gündelik hayatın başka bir yönüne işaret etmektedir. Mahkemelerde tutulan sicillerden oluşan bu kaynaklarda hayatın her alanında karşılaşılan problemlere dinî açıdan çözüm yolu sunmayı amaçlayan ve bu yönüyle sosyal hayata yön veren fetvalar, devletin dini yorumlama tarzını göstermesinin yanında dönemin sosyal yaşantısı hakkında bilgi verme kabiliyetine sahip metinlerdir. Araştırmacının ele aldığı dönemle ilgili olarak verilen fetvaların niteliği, bu fetvaların hangi konularda ve meselelerde yoğunlaştığı, fetva verirken hangi gerekçelerden hareket edildiği gibi hususlar sosyal hayatı anlama bakımından önemlidir. Bazı konularda verilen fetvaların zamana ve zemine göre değişmesi ise bu metinlere verilmesi gereken önemi bir kat daha arttırmaktadır. Özellikle hayata yeni giren veya dışarıdan gelen unsurlar karşısında fetva müessesesinin tutumu dikkate değer niteliktedir. Kahve örneğinde olduğu gibi ilk ortaya çıktığında haram sayılan ve yasaklanan bir maddenin, daha sonraki dönemde meşru sayılması, dikkati ister istemez ilgili dönemlerin sosyal ve iktisadi yapısına yönelmektedir. Dönemle ilgili olarak işlenen suçların niteliğini, bu suçlara verilen cezaları, Müslüman unsurlarla gayrimüslim

unsurlar arasındaki borç ilişkilerini de sicillerden takip etmek mümkündür. Ayrıca yine mahkemelere intikal eden tereke kayıtlarından yani bir ölünün mal varlığından hareketle, ele alınan dönemde kullanılan eşyaların cinsi ve kalitesi, ev, eşya ve köle fiyatları, dolayısıyla halkın refah seviyesi hakkında bilgilere ulaşılabilir.

Osmanlı toplum hayatına ışık tutacak diğer önemli bir kaynak da âdâb-ı muaşeret ve ahlâk kitaplarıdır.⁷ Toplum içinde nasıl davranılması gerektiğini bildiren, güzel ve ayıp davranışları örneklerle gösteren bu tarz kitaplar aynı zamanda insan ilişkilerinin gizli anayasası hükmündedir. Gerçi her dönemde iyi ve kötü davranışlar etrafında bu tarz eserler ortaya konulmuştur. Ancak zamanın değişmesiyle birlikte insan ve toplum hayatına yeni davranışlar katılmakta, bazıları ise terk edilmektedir. Âdâb-ı muaşeret ve ahlak kitapları, toplumun, insan ilişkileri temelinde zamana bağlı olarak değişen yahut sabit kalan iyilik ve kötülük anlayışını, bu konudaki ölçüleri en iyi takip edebileceğimiz metinlerdir.

Yerli ve yabancı yazarlar tarafından kaleme alınan seyahatnameler, resmî kaynakların dışında Osmanlı dönemi sosyal ve gündelik hayatı hakkında bilgi verecek ana kaynaklar durumundadır. Gezilen ve görülen yerleri yüzeysel olarak anlatmakla kalmayıp demografik yapıyla beraber buralarda yaşanan hayat hakkında ayrıntılı bilgi veren seyahatnameler ise konumuz açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu tarzda yazılmış en önemli yerli eser ise *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'dir. Meraklı ve aynı zamanda mağrur bir Osmanlı olarak İmparatorluk coğrafyasını ve bazı "Frenk" diyarlarını dolaşan Çelebi'nin dikkat arzılığı gezdiği yerler kadar geniştir. Örf ve âdetler, inançlar, efsaneler, zevk ve eğlence gibi kültürel unsurlarla ticaret ve ekonomi gibi hususlar Evliya'nın dikkat noktalarından bazılarıdır. Evliya Çelebi'nin dikkatinin en fazla yoğunlaştığı şehir ise seyahatnamenin birinci cildini teşkil eden İstanbul'dur. Kısaca o kendisine has üslûbuyla, XVII. yüzyıl Osmanlı toplum hayatını bir bütün olarak ve kimi zaman sayılarla destekleyerek verme gayreti içindedir. Bu yönüyle eser Osmanlı dönemini konu edinen sosyal bilim araştırmaları için bir başvuru kitabı niteliğindedir. Ancak onun, dönemin anlayışından

7 Bu konuda akla ilk gelen eser Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Mevâidü'n-Nefâis fî-Kavâidi'l-Mecâlis* adlı eseridir. Eserde XVII. yüzyıl ölçeğinde Osmanlı elit hayatının incelikleri ve bu hayat içinde nasıl davranılması gerektiği söz konusu edilmiştir. İyi ve kötü davranışların, hâllerin birlikte verildiği eser ilmî kriterlere uygun olarak aynı adla Mehmet Şeker tarafından yeni yazıya aktarılmış ve yayınlanmıştır (Ankara: TTK Yayınları, 1997, XXXI +431 s.). Bu yayından daha önce ise eser Orhan Şaik Gökyay tarafından *Görgü ve Toplum Kuralları Üzerine Ziyafet Sofraları* adıyla sadeleştirilerek yayınlanmıştır (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1978, 430 s.). Adâb-ı muaşeret konusunda dikkati çeken başka bir eser de *Risale-i Garibe* başlığını taşımaktadır. XVIII. yüzyılda yazıldığı sanılan ve yazarı belli olmayan bu risale daha çok halk tabakasına yöneliktir. Risale Hayati Develi tarafından yeni yazıya aktarılmış ve dil hususiyetlerini ortaya koyan bir inceleme ile yayınlanmıştır (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998, 172 s.).

hareketle, yer yer aşırı mübalağalar yükleyerek verdiği bilgilere ihtiyatla yaklaşmak lüzumu vardır.

Seyahatnameler kategorisinde dikkati çeken eserlerin büyük kısmı batılı yazarlara aittir. Osmanlı döneminde Avrupalı pek çok seyyah, kimi zaman resmî kimi zaman ise özel amaçlarla imparatorluk topraklarına seyahat gerçekleştirmiştir. Bazen mektup bazen de günlük şeklinde kaleme alınan seyahatnamelerde genelde klasik anlatım tarzı tercih edilmiştir. Yabancı hatta düşman saydıkları bir kültürü kendi kamuoylarına tanıtmak, seyahat esnasında edindikleri bilgileri bir rapor şeklinde mensup oldukları devletlerin üst düzey yöneticilerine sunmak seyyahların başlıca amacıdır. Ele aldıkları konularda yerli kaynakların aksine oldukça ayrıntılı bilgiler veren seyyahların ilgi odağı ise İmparatorluğun başkenti ve padişahın yaşadığı şehir olması hasebiyle İstanbul'dur. Bilinmeyenin çekiciliği, meçhul olana karşı duyulan merak, elde edilen bilgileri pragmatik amaçlarla kullanma arzusu bu tarz eserlerde görülen ayrıntıya inme kaygısının ana sebepleridir. Yabancı seyyahların yazdığı seyahatnameler özellikle eski İstanbul hayatı hakkında çok önemli bilgiler içermekle beraber aynı zamanda pek çok yanlış ve çarpıtmayı da bünyesinde barındırmaktadır. Seyahatnameyi ele alan kişinin milliyeti, ait olduğu devletin Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri, sosyal hayata nüfuz kabiliyeti, dinî inançları, İslâmiyet karşısındaki tutumu vs. ister istemez esere yansımıştır. Bütün bu hususlar seyahatnamelerde kendisini hissettirmiş, bazı eserlerde Türkiye ve Türk insanı hakkında olumlu değerlendirmeler yer alırken, bazılarında olumsuz bir bakış açısı hakim olmuştur. Dolayısıyla bu tarz eserler karşılaştırmalı okumaya muhtaçtır. Hans, Dernschwam, Ogier Ghiselin de Busbecq, Stephan Gerlach, Philippe du Fresne-Canaye, Salomon Schweiger, Jean Thevenot, Claes Ralamb, John Covell, Antoine Galland, Aubry de La Mortraye, Lady Montagu, Jean Baptiste Tavernier, Julia Pardeu, D'Ohsson, Adolphus Slade, İstanbul'u ziyaret eden ve izlenimlerini kaleme alan şahsiyetlerden bazılarıdır.

Osmanlı toplum hayatını tespit ederken başvurulması gereken kaynaklardan biri de devrin edebiyat ürünleridir. Bilindiği üzere klasik döneme damgasını vurmuş olan Divan edebiyatı Tanzimat'tan sonra hayatın dışında ve gerçeklerden uzak, tamamen hayale dayanan bir edebiyat olarak görülmüş ve uzun yıllar bu suçlamayı üzerinde taşımıştır. Kapsamı açısından çok geniş ve tartışmaya açık olan bu konu üzerinde fazla durmadan özetle şunu söyleyebiliriz ki modern hayatın klasik dönemden farklı estetik parametreleri doğrultusunda yapılan bu eleştiriler gerçeği yansıtmamaktadır. Her edebiyat vakası gibi Divan edebiyatını da toplumdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Bir kere şair her şeyden önce toplumun bir üyesidir. Divan şiirinin kendisine tanıdığı imkanlar ölçüsünde sosyal hayatla ilgili konuları şiirine taşır. Aynı durum Halk edebiyatı ve Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatı için de geçerlidir. Divan edebiyatında şair, hikemî konuların ele alındığı bir Terkib-i Bend'de

toplumsal meseleleri yoğun bir şekilde işlerken, gazelde ise temasla yetinmek zorunda kalır. Bu durum konu-şekil uyumuyla ilgilidir. Yani hangi konuların hangi nazım şekilleriyle ele alınacağı bellidir. Şair bu sınırı aşamaz. Bu cümleden olarak özel günlerde düzenlenen törenlerin ve düğünlerin anlatıldığı Surnameler, şairlerin kendi hayatları etrafında kaleme aldıkları sergüzeştnameleler, içki meclislerinin anlatıldığı işretnameler, savaşların tasvir edildiği gazavatnameler, şehrin güzelliklerinin ve güzellerinin anlatıldığı şehrengizler, şairlerin hayatlarının ele alındığı ve sanat kabiliyetlerinin değerlendirildiği suara tezkireleri, mesneviler, mizahî eserler ve hicivler sosyal ve gündelik hayatla ilgili konuların ve görüntülerin en yoğun şekilde işlendiği Divan edebiyatı ürünleridir. Divan edebiyatının toplumla ve sosyal hayatla olan ilgisi akademik çevrelerin de ilgisini çekmiş, son yıllarda kişi ve dönem bazında bu konuda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Eski İstanbul hayatını tespit etmede yazılı kaynaklar kadar görsel kaynaklar da önemlidir. Sosyal ve gündelik hayatın resme yansımış şekli olarak düşüneneğimiz minyatürler bu kaynakların başında gelmektedir. Aslında geniş açıdan bakıldığında yazılı ve sözlü kaynakların birbirini tamamladığı, birbirinden ayrı düşünülemez olduğu ortadadır. Yazılı metinde tarif edilen bir eşya, giyecek yahut silah aynı dönemde yapılmış bir minyatürde karşımıza çıkabilir. Tersinden bakacak olursak bir minyatürde resmedilen eşyanın ne olduğu yazılı metindeki tariften yahut ipuçlarından hareketle anlaşılabilir. Gerçi bu durum beraberinde sanat tarihi bilgisini gerektirecektir. Ancak sosyal hayatla ilgili yapılacak bir çalışmada gerçeğe ulaşmak için birbirinden farklı gözükken sahalarda da bilgi sahibi olma zorunluluğu ortadadır.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemi Anlatan İstanbul Hatıraları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi

Her ne kadar Lâle devri ve III. Selim dönemlerinde birtakım emareler görünse de Osmanlı sosyal ve gündelik hayatında yaşanan asıl değişim 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra başlamıştır. II. Mahmud'un radikal kararları doğrultusunda öncelikle devlet kademelerinde başlayan ve modernleşme adını alan Batı kaynaklı bu değişim sadece belli çevrelerle sınırlı kalmamış, padişah ve devlet adamlarının ön ayak olmasıyla yavaş yavaş toplumun geneline yayılmıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana kuşatmasından sonra başlayan yıkıcı sürecin sonucunda derlenip toparlanmak, Batı karşısına eskisinden daha güçlü çıkmak, Batılı büyük ülkelerin yanında yer almak, en azından eldeki mevcudu korumak düşüncesi Türk modernleşmesinin özünü oluşturmaktadır. Bunun doğal bir sonucu ise devletin ve toplumun yeni şartlara göre yeniden düzenlenmesidir. Bu süreç II. Mahmud'un halefi Abdülmecit tarafından 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla hız kazanmış, II. Meşrutiyet'le devam etmiş, Cumhuriyet'le birlikte ise yeni bir aş-

maya geçmiştir. Bu döneme genel olarak baktığımızda, modernleşme çabası içindeki Batı dışı ülkelerin ortak özelliği olan tereddüt hali ile kimi alanlarda eskiyi tamamen bırakıp yerine yeniyi ikame etme, kimi alanlarda ise eski ile yeniyi bir arada yaşama gayreti Türkiye için de söz konusudur. Ama ne olursa olsun modernleşmenin bir sonucu olan “yeni”, “eski” üzerinde kesin bir galibiyet sağlamıştır. Artık bundan sonra her şey “yeni” etrafında düşünülecek ve değerlendirilecektir.

Klasik dönemde “gavur” olarak nitelenen, yeni dönemde ise “dost” kabul edilen Avrupalılarla ilişkilerin artması, Kırım Savaşı örneğinde olduğu gibi Batılı devletlerle geçici ittifaklara gidilmesi neticesinde İstanbul’un yabancılara akınına uğraması, hepsinden önemlisi modernleşme sürecine Osmanlı’dan önce başlayan Mehmet Ali Paşa’nın önderliğindeki Müslüman Mısır’ın bu alanda büyük başarı göstermesi, Türkiye’de batılılaşma yolunda oluşan tereddütlerin ortadan kalkmasında ve yeninin galip gelmesinde etkili olmuştur. Aynı durum sosyal ve gündelik hayat için de geçerlidir. Ancak bu dönemde sosyal ve gündelik hayatın tanziminde belirleyici unsur olarak politik hareketlerin dolayısıyla devletin yanında, bazen onun da önüne geçecek şekilde yeni bir özne sahne alacaktır: Uluslararası ticaret.

Sanayi Devriminden sonra hiç olmadığı şekliyle uluslararası hale gelen ve hacmi artan Avrupa merkezli ticarî hareketler, sosyal ve gündelik hayatta keşiflere ve icatlara bağlı olarak yaşanan değişimin Batıda ve bizde büyük ölçüde paralel gitmesine yol açmıştır. Ancak bu, karşılıklı etkileşime ve misliyle mukabeleye dayalı bir paralellik değil, Osmanlı Devleti’nin edilgen bir konumda olduğu bir paralelliktir. Bir başka deyişle ekonomi ve ticarete yeni bir devrin başlangıcı olan Sanayi Devriminden sonra yaşanan üretim patlaması Avrupalı tüccarları yeni pazarlar aramaya itmiş, endüstrisi olmayan, bununla birlikte yaşadığı siyasi meseleler karşısında Avrupalı devletlerin ve özellikle İngiltere’nin desteğini kazanmak isteyen Osmanlı Devleti de bu pazarlardan birisi haline gelmiştir. 1838 yılında İngiltere ile imzalanan ve İngiliz mallarına gümrüklerde büyük kolaylık sağlayan ticaret anlaşması bu destek arayışının siyasi amaçlı ekonomik sonucudur. Aynı ayrıcalıklar başta Fransa olmak üzere diğer devletlere de tanınacak ve Türkiye’nin batılı mallar için açık pazar olma süreci hızlanacaktır. Neticede Avrupa’da ortaya çıkan ve hayatı kolaylaştıran yeni bir icat, kısa süre sonra ticari bir mal olarak Osmanlı topraklarına girmeye başlayacaktır. Kullanıma giren yeni bir eşya ve mal ise aynı zamanda yeni bir hayat tarzı yahut mevcut hayat tarzında bir gelişme demektir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti Avrupa’dan aynı anda iki türlü ithalat gerçekleştirecektir. Bu dönemde yani 1840’lı yıllardan sonra, Beyoğlu’nun ithal bir semt olarak İstanbul’un orta yerinde birdenbire ortaya çıkması ve batılı hayatın merkezi olma konumunu uzun süre devam ettirmesi oldukça anlamlıdır.

Sanayi Devriminden sonra ortaya çıkan gelişmeler sosyal ve gündelik hayatın doğasına da tesir etmiştir. Eskinin tam tersine, ilerlemecilik fikri etrafında kısa zaman aralıkları dahilinde kendi içinde değişimlerin yaşanması bu yeni dönemin başta gelen özelliğidir. Değişim konusunda kitleleri ikna etmek ise moda ve reklam sektörüne düşmüştür. Özellikle günümüzde çağdışı kalmak ve demode olmak suçlamasıyla karşılaşmaktan korkan kitleler yeniyi kabul etmeye dünden hazırdılar.

Tanzimat sonrasında hız kazanan batılılaşma çabalarının sosyal ve gündelik hayat boyutu tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Başta aydınlar ve devlet adamları olmak üzere toplumun büyük kesimi batılılaşmanın gerekliliği konusunda hemfikir olmakla birlikte bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Büyük çoğunluk batılı değerlerle yerli değerleri bir araya getirip yeni bir terkibe gidilmesini isterlerken, azınlıkta kalan başka bir grup ise yerli değerlerin tamamen bırakılıp yerine batılı değerlerin ikame edilmesini savunmuşlardır. Tartışmaların en yoğun şekilde cereyan ettiği alan ise sosyal ve gündelik hayattır. Yüzyıllar boyunca tehdit olarak görülen, etkilerine karşı savunma mekanizmaları geliştirilen bir hayat tarzının siyasi ve buna bağlı ekonomik şartların zorlamasıyla elini kolunu sallayarak sınırlardan içeri girmesi uygulamada birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Batılı hayat karşısında hazırlıksız yakalanan Osmanlı toplumunun yaşadığı problemleri teşhis etmek ve çözüm yolu göstermek ise aydınlara düşen bir vazifedir. Öyle ki bu dönemde ilk örneklerini vermeye başlayan Türk romanının batılılaşma ile onun sosyal ve gündelik hayattaki tezahürleri üzerinde yoğunlaşması şaşırtıcı değildir. Başta Ahmet Midhat Efendi olmak üzere pek çok yazar eserlerinde bu konuyu işleyerek artık kaçınılmaz bir hale gelen “alafrangalık” meselesi etrafında toplumu bilinçlendirmeye çalışır. Döneminde bu konu etrafında en fazla kafa yoran aydın olarak öne çıkan Ahmet Midhat Efendi, *Avrupa Âdâb-ı Muaşeretini yahut Alafranga* adlı müstakil bir kitap yazacak kadar meseleyi ciddiye alır.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar olan dönemde, İstanbul’da, sosyal ve gündelik hayatta yaşanan değişimi takip ve tespit edebileceğimiz kaynakların sayısında klasik döneme nazaran bir zenginlik ve çeşitlilik söz konusudur. Matbuat hürriyeti çerçevesinde günlük olayları, her alanda yurttan ve dünyada yaşanan gelişmeleri okuyucularına duyurmaya çalışan gazeteler, devlet uygulamalarını takip edebileceğimiz *Takvim-i Vekayi*, Cevdet Paşa’nın *Maruzat* ve *Tezakir* adlı eserleri, *Lütfi Tarihi*, belli bir konu etrafında çıkan dergiler, başta romanlar olmak üzere gerçekçilik iddiasıyla kaleme alınan edebiyat ürünleri, fotoğraf ve görsel malzemeler, hatıratlar, seyahatnameler, bir merakla bağlı olarak biriktirilen ve muhafaza edilen eşyalar vs. bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara zengin imkanlar sunmaktadır.

Tanzimat sonrası dönemde eski İstanbul'un sosyal ve gündelik hayatı hakkında bilgi verebilecek kaynakların başında hatıratlar gelmektedir. Kişinin yaşadığı hayat etrafında bir nevi kendi özel tarihini oluşturmak, geçmişin muhasebesini yapmak, içini dökmek, kendisiyle hesaplaşmak, mazi ile bugünü karşılaştırmak, toplum için karanlıkta kalan bir dönemi aydınlatmak, geçmiş tecrübeler ışığında geleceğe yol göstermek, kökü geçmişe dayanan problemler hakkında çözüm önerileri sunmak vs. hatırat yazmaktaki amaçlardan bazılarıdır.

Hatıratlar, ele aldığı dönemi bireysel bir bakış açısıyla yansıtmının yanında, olaylar ve kişiler etrafındaki izlenim ve değerlendirmelerle iç dünyaya yolculuk yapma, yani insan gerçeğine ulaşma fırsatı sunarlar. Bununla beraber oldukça "kişisel" bir metin olması dikkatsiz bir okuyucuyu yanlış yönlere sevk edebilir. Dolayısıyla okuyucu hatırat yazarını dünya görüşü ve bulunduğu yer ile birlikte iyi tanımalı, hatırat yazmaktaki amacını ve niyetini bilmeli, hatıratın yazıldığı ve yayınlandığı dönemin şartlarını göz önüne alarak geniş bir çerçeveden esere yaklaşmalıdır.

Öznellik derecesi yüksek olduğundan tek bir hatıratın hareketle bir konuda hükme varmak mümkün değildir. Dolayısıyla tarih araştırmalarında bir mehzaz olarak kullanılabilmesi için mukayeseli bir okumaya tâbi tutulması ve başka kaynaklarla desteklenmesi gerekir.

Hatıratın başka bir özelliği de diğer edebî türlerden farklı olarak gerek yazmada gerekse okumada toplumun bütününe hitap eden bir tür olmasıdır. Yaşadığı hayatı önemli bulan ve tecrübelerini başkalarıyla paylaşmak isteyen herkes hatırat yazabilir. Nitekim başta edebiyatçılar olmak üzere sanatkarlar, devlet adamları, hariciye mensupları, askerler, devlet memurları, din büyükleri, işçiler, mahkûmlar vs. gibi toplumun değişik kesimlerinden pek çok kişi hatıralarını kaleme almıştır. Sanat, savaş, bürokrasi, diplomasi, eğitim, mahpusluk, çocukluk, sıkıntı, açlık, yokluk, sefalet, başarı kısaca hatırlanmaya değer ne varsa hatıratın konusu olabilir. Böyle olmakla beraber hatıratlarda ele alınan konu kadar hatıratı kimin yazdığı da önemlidir.

Bazı hatıratlarda ise kişinin kendi özel hayatından çok yaşadığı şehrin geçmişini gelecek nesillere taşıma kaygısı söz konusudur. Yani hatıratın merkezinde yazarın ait olduğu şehrin mazide kalmış hayatı vardır. Bu durum kişinin ömrünü geçirdiği şehre duyduğu sevginin yanında, zamana bağlı olarak şehrin sosyal ve gündelik hayatında gözlemlediği değişimi gözler önüne serme gayreti ile ilgilidir. Bizim üzerinde duracağımız İstanbul hatıratları bu nevidendir. Gerçekten de Tanzimat'tan sonra sosyal ve gündelik hayatımızda başlayan değişimle beraber bu alanı konu alan hatıratlar yazılmaya başlanmış, imparatorluğun yıkılıp yeni bir devletin kurulduğu Cumhuriyet'in ilanından sonra ise bu konuda yazılan hatıratların sayısında büyük bir artış gözlemlenmiştir. Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerini idrak etmiş kişilerin yazdığı bu hatı-

ratlar İmparatorluğun son döneminde İstanbul'da yaşanan sosyal ve gündelik hayat hakkında çok zengin ve değerli bilgiler içermektedir. Saray hayatı, sanat âlemi, örf ve âdetler, davranışlar, zevk ve eğlence kültürü, insan davranışları, şehrin geçirdiği fiziki değişim, nüfus hareketleri, inançlar, tasavvuf ve tarikatlar, yeraltı dünyası, kadın ve çocuk hayatı, ev düzeni, ekonomi ve ticaret gibi İstanbul'un sosyal ve gündelik hayatıyla ilgili her konu bu hatıratlarda yer almaktadır. Başta sosyoloji, halk bilimi, edebiyat ve dil tarihi, sanat tarihi açısından önemli olan bu eserler aynı zamanda İstanbul'un sosyal ve gündelik hayat tarihini ortaya koymak bakımından birinci derecede kaynak durumundadırlar. Bir kısmı kitap halinde basılan, bir kısmı tefrika edildiği gazetelerin tozlu sayfalarında kitap haline getirilmeyi bekleyen, bir kısmı da şans eseri bulunup yeni yeni gün ışığına çıkarılan bu hatıratlar diğer kaynaklarla birlikte kullanıldığında kuşkusuz İstanbul'un sosyal ve gündelik hayatının Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemini aydınlatmada büyük katkı sağlayacaktır.

Biz yazımızın bu bölümünde yukarıdaki kriterler çerçevesinde İstanbul'u merkez alan ve kitap haline gelen yerli hatıratlar üzerinde durarak bu konuda bir bibliyografya denemesi ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken çok uzun ve geniş bir araştırma isteyen böyle bir konu hakkında yazılmış bütün eserleri ortaya koyma ve bu konuda son sözü söyleme gibi bir iddiamız yoktur. Yaptığımız şey dönem hakkında yapılacak araştırmalar için birinci derecede kaynak özelliği taşıdığına inandığımız ve sembolik olarak 50 rakamı ile sınırladığımız eserler üzerinde durmaktır.

Hatırat formatında yazılmamakla beraber hatırata yakın şekilde yazarın, yaşadığı dönemle ilgili gözlemlerinden ve müşahedelerinden hareketle kaleme alarak gazete ve dergilerde yayımladığı sosyal ve gündelik hayat temelli metinleri de bu başlık altında değerlendirdik. Çünkü yazarlarımızın çoğu eski İstanbul hayatı hakkında kendi içinde kronolojik bir sıra takip eden, planlı ve programlı bir eser ortaya koymak yerine gazete ve dergi idarelerinin talepleri doğrultusunda ve aktüel ihtiyaçlar çerçevesinde hatıralara ve şahsî gözlemlere dayanan, bununla birlikte zengin bir içeriğe sahip olan yazılar yazmışlardır. Ahmet Rasim bu yazarlarımızın en dikkat çekenidir. Ahmet Rasim bir hatırat yazarı mıdır yoksa fıkra yazarı mıdır? Bir başka deyişle hatırat formatında birkaç küçük risale ortaya koymuş olan Ahmet Rasim'in hatıra ve gözleme dayalı günlük gazete yazılarını içeren kitaplarını değerlendirmeye almamak büyük bir eksiklik olurdu. Aynı şekilde Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey örneğinde olduğu gibi farklı dönemlerde farklı konularda yazılmış olan hatıra niteliğindeki gazete yazıları ve tefrikalar, hazırlayan tarafından kendi içinde bir sıraya konup kitap haline getirildiğinde organik bir bütünlük kazanmaktadır. Bu konuda son olarak eski İstanbul'un gündelik hayatı ile ilgili kimi perakende, kimi ise tefrika suretiyle yazılmış ve yayınlanmış metinlerin büyük kısmının -Ahmet Rasim de

dahil olmak üzere- gazete ve dergi sayfalarında kaldığını, araştırmacılar tarafından toplanıp kitap haline getirilmeyi beklediklerini ilave edelim.

Eski İstanbul'un gündelik hayatı ile ilgili literatür denemesini ortaya koyarken hatıralardan hareketle yazılmış, başka bir ifadeyle hatıra-roman diyebileceğimiz eserleri de değerlendirmeye aldık. "Bütün yazdıklarım gönlümde kalmış birtakım hatıralardan ibaret gibidir" diyerek eserleri hakkında hatırat vurgusu yapan Abdülhak Şinasi Hisar ile Sâmîha Ayverdi ve Refi Cevat Ulunay'ın romanları bu suretle literatüre dahil edilmiştir.

Gündelik hayata tesir eden, bazı alanlarda bu hayatı şekillendiren saray hayatı ile ilgili hatıratlara da bu çalışmada yer verilmiştir.

Genel olarak bakıldığında Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar olan dönem etrafında yazılmış çok sayıda hatırat vardır. Bu hatıratlar içinde İstanbul'da geçmekle beraber İstanbul'un sosyal ve gündelik hayatı hakkında bilgi vermeyen hatıratları konumuz dışında tuttuk. Bazı hatıratlarda ise asıl dikkat başka alanlarda yoğunlaştığı için eski İstanbul hayatı hakkında cüzi bilgiler söz konusudur. İleride hatıratlar hakkında yapılacak olan geniş çaplı bir araştırma kuşkusuz bu alandaki envanterin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

1. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri (I-II)*, Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay (yay. haz.), İstanbul, 1995, 609 s.

Tanzimat döneminin önemli isimlerinden Pertev Paşa'nın torunu olan Abdülaziz Bey'in (1850-1918) eski İstanbul hayatı hakkında yazdığı son derece önemli eseridir. Eser Abdülaziz Bey'in el yazması defterlerinden sadeleştirilerek yeni yazıya aktarılmıştır. Bu alanda yazılmış kitaplar arasında bir başucu kaynak olma niteliğini taşıyan eser, ele aldığı konuyu bütün boyutlarıyla ve teferruatıyla vermesi bakımından emsallerinden ayrılmaktadır. Çok yoğun ve ciddi bir mesai sonucunda ortaya çıktığı anlaşılan eserde, doğum, eğitim, evlenme, ticaret ve sanat, İstanbul'un semtleri ve evleri, giyim-kuşama dair bazı bilgiler, binek ve yük hayvanları, arabalar ve kayıklar, dinî günler, bayramlar, hacca gidenleri uğurlama, karşılama ve tebrik, Osmanlı toplum hayatı, Osmanlı toplumundan çeşitli kesimler, sağlık, çeşitli inanışlar, spor, oyun ve eğlence, musiki, seyirlik oyunlar, dil ve edebiyata dair bilgiler genel başlıkları bulunmaktadır. Bu başlıklar kendi içinde alt başlıklara ayrılarak ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Abdülaziz Bey her şeyden önce Tanzimat'la birlikte artan batılılaşma çabaları neticesinde eski Osmanlı hayatının önemli taraflarının unutulmaması ve bu hayata ait bilgilerin gelecek nesillere aktarılması arzusundadır. "Atalardan ve onların anlattıklarından edindiğim bilgilerle ve öğrendiğim şeylere kişisel bilgi ve gözlemlerimi ekleyerek, yöntem, âdet, tören ve alışkanlıklar ile halk arasında duyulup işitilen sözcüklerin her birini ve toplumumuza ait olup bilinmesi gereken her bir yönü, olanaklar elverdiğince

derleyerek bir yerde topluca bulundurulması için bu eseri vücuda getirdim” diyerek amacını ve izlediği metodu açıklayan yazar kendi hayat tecrübeleriyle beraber etrafından işittiği, derlediği bilgileri birleştirmiştir.

2. Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları, (I-IV)*, İstanbul, 1912-13, 784 s.

Türk matbuatında İstanbul yazarı olma vasfını en fazla hak eden yazarların başında Ahmet Rasim (1865-1932) gelmektedir. Tanzimat, Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine, bir başka deyişle batılılaşma ve değişim tarihimize tanıklık etmiş olan Ahmet Rasim, yaşadığı devrin gündelik hayat tarihiyle alakalı en zengin malumata sahip yazarı olarak göze çarpmaktadır. Öyle ki İstanbul’un bir devrini tek başına Ahmet Rasim’in eserlerinden takip ve tespit etmek mümkündür. Özellikle aktüalite etrafında yazılmış gazete yazıları bu alanda ön sıradadır. Ahmet Rasim “Şehir Mektupları” başlığı altında yazdığı gazete yazılarında yaşadığı şehrin gündelik hayatıyla ilgili bir günlüğünü tutmuş gibidir. Karakter itibarıyla dışa dönük ve devamlı surette hayatın içinde olan yazar, bu özelliklerini keskin gözlem yeteneği ve dildeki ustalığıyla birleştirerek eski İstanbul’un gündelik hayatını okuyucuya sunmasını bilmiştir. Aslında onun yazıları için “Neler vardır?” sorusundan çok “Neler yoktur?” sorusunu sormak gerekir. Gerçekten de onun bizzat gezerek, görerek, tecrübe ederek yazdığı yazılarda yaşadığı dönemin gündelik hayatıyla ilgili olarak her şey vardır. İstanbul’un semtleri, mahalle ve sokak hayatı, evler, esnaflar, mesireler, deniz hamamları, taşıt vasıtaları, zabıta işleri, yasaklar, sokak satıcıları, dilenciler, Ramazan yaşantısı, örf ve âdetler, moda davranışlar, kullanılan dil, azınlık ve taşralı unsurların konuşma tarzları, dünya ahvalinin İstanbul halkı üzerindeki etkisi, tiyatro ve tiyatrocular, zevk ve eğlence âlemi, yasadışı unsurlar, matbuat hayatı, halk hekimliği, folklor, revaçta olan şarkılar, türküler, yiyecek içecek kültürü, yemekler, meyveler, sebzeler, balıklar vs. üzerinde durduğu hususlardan bazılarıdır. Ahmet Rasim’in eserlerinde konu yelpazesinin genişliğine paralel olarak çok kalabalık bir şahıs kadrosu vardır. Tabiidir ki bu kadronun büyük kısmı halktan ve halka yakın kimselerden oluşmaktadır. Özetle onun eserleri eski İstanbul hayatıyla alakalı olarak teşkil edilecek bir lügatın ana malzemesi ve başvuru kaynağı durumundadır. Ahmet Rasim’in büyük bölümü şahsî tecrübelerinden hareketle İstanbul izlenimlerini ihtiva eden gazete ve dergi yazılarının bir kısmı kitap haline getirilmiştir. Bunlardan birisi *Şehir Mektupları* başlığını taşımaktadır. Dört cilt halinde tertip edilen kitap yazarın 1897-99 yıllarında yazdığı yazılardan oluşmaktadır.

3. Ahmet Rasim, *Gecelerim*, İstanbul, 1899, 72 s.

Ahmet Rasim’in Darüşşafaka’daki yatılı okul hayatını anlattığı hatıratıdır. Eserde küçük yaşta Darüşşafaka’ya giden yazarın bu okulda yaşadığı sıkıntılar ele alınır.

4. Ahmet Rasim, *Eşkâl-i Zaman*, İstanbul, 1918, 208 s.

Ahmet Rasim'in muhteva olarak şehir mektupları tarzında *Tasvir-i Efkâr*'da neşrettiği yazılardan seçmelerin yer aldığı eseridir.

5. Ahmet Rasim, *Fuhs-i Atik (I-II)*, İstanbul, 1922, 398 s.

Ahmet Rasim'in eski İstanbul'daki fuhuş hayatını anlattığı eseridir. Yazarın henüz daha ilk gençlik çağında bu âlemle tanışması, içkiye başlaması, eski İstanbul'da hovardalık, gayrimeşru yaşamın incelikleri, mekanlar, bütün yönleriyle *Fuhs-i Atik*'te ele alınır.

6. Ahmet Rasim, *Gülüp Ağladıklarım*, İstanbul, 1924, 247 s.

Eser, yazarın mütareke döneminde sosyal ve siyasi hayata yönelik olarak yazdığı gazete yazılarından oluşmaktadır.

7. Ahmet Rasim, *Matbuat Hatıralarından: Muharrir, Şair, Edip*, İstanbul, 1924, 216 s.

Ahmet Rasim'in Abdülhamid dönemi matbuat hayatı ile ilgili hatıralarını anlattığı eseridir. Kitapta yazarın edebiyatla tanışması, matbuat hayatına girişi, dönem matbuatının durumu, gazete ve dergilerde yaşanan kalem tartışmaları, gazetecilerin yaşantısı, kahvehaneler, edebî mahfiller, her zaman olduğu gibi güzel ve eğlendirici bir üslûpla anlatılmıştır.

8. Ahmet Rasim, *Muharrir Bu Ya*, İstanbul, 1926, 416 s.

Ahmet Rasim'in Meşrutiyet sonrasında yazdığı gazete yazılarından tertip edilmiş bir eserdir. Yine muhteva zenginliği bakımından *Şehir Mektupları* ile aralarında benzerlik vardır.

9. Ahmet Rasim, *Falaka*, İstanbul, 1927, 153 s.

Ahmet Rasim'in sıbyan mektebi hatıralarını ihtiva eden eseridir. Kitapta yazarın okula başlaması, âmin alayı, mahalle mektepleri ve hocaların durumu, çocukların yaptıkları yaramazlıklar, okul âlemi ve bir ceza aracı olarak falaka anlatılır.

10. Ahmet Rasim, *Ramazan Karşılması*, İstanbul, 1990, 128 s.

Ahmet Rasim'in Ramazanla ilgili yazmış olduğu yazılardan oluşturulmuş bir kitaptır. Eski İstanbul'un Ramazan yaşantısına ait gözlemlerin ve hatıraların yer aldığı bu yazılar sadeleştirilerek okuyucuya sunulmuştur.

11. Ahmet Semih Mümtaz (Semih Mümtaz S. imzasıyla), *Tarihimizde Hayâl Olmuş Hakikatler*, İstanbul, 1948, 256 s.

Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayan Ahmet Semih Mümtaz'ın (1879-1956) eski İstanbul hayatıyla alakalı hatıralarını ihtiva

eden eseridir. Köklü bir aileden gelen yazarın Semih Mümtaz S. müstearıyla yayınladığı bu hatıratta saray hayatı da dahil olmak üzere eski İstanbul'un kalburüstü kesimlerinin yaşantısı konu edilir. Eserde, saray ve konak hayatı, Boğaziçi yaşantısı, eski âdetler, bayramlar, düğünler ve eğlenceler, eski İstanbul'un Ramazan yaşantısı gibi konular, döneme damgasını vuran olaylar ve şahsiyetlerle birlikte anlatılır.

12. Ahmet Semih Mümtaz, *Evvel Zaman İçinde İstanbul Ramazanları*, İsmail Dervişoğlu (haz.), İstanbul, 2009, 134 s.

II. Meşrutiyet sonrasında basın-yayın hayatına giren Ahmet Semih Mümtaz'ın değişik dönemlerde gazetelerde ve dergilerde neşrettiği Ramazan yazılarının bir araya getirilmesinden oluşmuş bir kitaptır. Yazar kendi hayatından ve hatıralarından hareketle yazdığı bu yazılarda eski İstanbul Ramazanları hakkında bilgi vermektedir. Ramazan hazırlıkları, sultan saraylarında ve üst düzey devlet görevlilerinin konaklarında verilen iftarlar, eski İstanbul'un Ramazan âdetleri, iftar sofralarında bulunan yiyecekler, cami sergileri, kandiller ve mahyalar, eğlenceler, sarayda düzenlenen bayram törenleri vs. Ahmet Semih Mümtaz'ın bu yazılarda ele aldığı konulardan bazılarıdır.

13. Aksel, Malik, *İstanbul'un Ortası*, Ankara, 1977, 439 s.

Kitap, sanat tarihçisi, ressam ve eğitimci Malik Aksel'in (1903-1987) muhtelif basın yayın organlarına yazdığı yazılardan oluşmaktadır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleriyle ilgili anılarından hareketle bu yazıları kaleme alan yazar, dönemin sosyal yaşantısı, sanat hayatı ve okul ortamı hakkında bilgi verir. Şehzadebaşı ve Direklerarası münasebetiyle son dönemin meşhur tiyatrocuları, ortaoyunu sanatkârları, meddahları, Halley kuyruklu yıldızı, kız okulları, Pazarola Hasan Bey gibi halk adamları, eski İstanbul terbiyesi ve konuşma tarzı, dükkân tabelaları vs. kitapta ele alınan bazı konu başlıklarıdır.

14. Akyavaş, A. Ragıp, *Âsitâne (I-II)*, Beynun Akyavaş (yay. haz.), Ankara, 2000, 632 s.

Eser, uzun yıllar sürdürdüğü askerlik görevi sırasında Balkan ve Çanakkale savaşları gibi önemli savaşlara katılan, ardından hukuk mesleğine intisap eden A. Ragıp Akyavaş'ın (1890-1969) 50'li yıllardan itibaren çeşitli gazete ve dergilerde yazdığı İstanbul yazılarından oluşmaktadır. "Yedi ceddinden İstanbullu ve hakikî bir İstanbul sevdalısı" olan Akyavaş bu yazılarında İstanbul'la alakalı tarihî konuları işlemiş, bunun yanı sıra bizzat kendisinin yaşadığı döneme ait gündelik hayat unsurları hakkında bilgi vermiştir. Şahsî müşahedelere ve hatıralara dayandığı için yazıların bu ikinci yönü haliyle daha önemlidir. Editör tarafından Fetih, İstanbul'da Gezintiler, İstanbul Semtleri, Nakil Vasıtaları, Saraylar, Sular ve Çeşmeler, Camiler, Kabristanlar, Velîler, Ramazan, Eski Cemiyet Hayatımız, Çiçekler, Meyvalar, Mutfak genel başlıkları altında toplana-

nan bu yazılarda başlıklardan da anlaşılacağı üzere İstanbul'la alakalı hemen hemen her konu işlenmiştir. Üslûp sahibi bir yazar olan Akyavaş'ın bu yazıları yazarken kimi zaman okuyucu mektuplarından ve sorularından hareket etmesi ise dönemde bu yazıların kamuoyu tarafından ilgiyle takip edildiğinin bir göstergesidir. Bu yazıların diğer bir özelliği de nezakete dayalı eski İstanbul hayatının son temsilcilerinden birisi tarafından yazılmış olmasıdır.

15. Ali Bey (Basiretçi), *İstanbul Mektupları*, Nuri Sağlam (yay. haz.), İstanbul, 2001, 745 s.

Tanzimat sonrası Türk matbuatının önemli isimlerinden olan Ali Bey (1838-1910) uzun yıllar *Basiret* gazetesini çıkarmış ve bu gazeteden hareketle "Basiretçi" olarak şöhret bulmuştur. Eser Ali Bey'in 1870-1878 arasında *Basiret* gazetesinde "Şehir Mektubu" başlığı altında yazdığı yazılardan oluşmaktadır. Genel başlıktan da anlaşılacağı üzere İstanbul merkezli bu mektuplarda dönemin gündelik hayatı ile ilgili gözleme dayalı ayrıntılı bilgiler söz konusudur. Yazarın sosyal meselelere duyarlı gazeteci kimliği ise dönem şartları içerisinde, yazdıklarının güvenilirlik derecesini arttırmaktadır. Ali Bey, İstanbul'un gündelik hayatına ait gözlemlerinden hareketle yazdığı bu mektuplarda hemen hemen her konuya temas etmiştir. Genel ahlaka karşı davranışlar, arabacılar, asker kaçakları, muhacirlerin çektiği sıkıntılar, batıl âdetler, eğlence yerleri, şehrin su meselesi, deniz hamamları, ticaret hayatı, hamallar, caddeler ve yollar, kadınların kıyafetleri, zabıta vakaları, müslim-gayrimüslim ilişkileri, kırıathaneler ve kahvehaneler, okulların durumu gibi daha sonraki dönemlerde sıklıkla işlenecek olan konular Ali Bey'in şehir mektuplarında işlenen, sonuçları takip edilen konulardır.

16. Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Ali Şükrü Çoruk (yay. haz.), İstanbul, 2001, 442 s.

Eser, Osmanlı'nın son döneminde uzun yıllar Balıkhane Nazırlığı yapmış olan Ali Rıza Bey'in (1842-1928) hatıralarından oluşan gazete ve dergi yazılarının günümüz alfabesine aktarılarak bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Uzun ömrüne Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini sığdırmış olan Ali Rıza Bey 1921-1925 arasında çeşitli gazete ve dergilerde "On Üçüncü Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı", "Geçen Asrın Hayatından", "Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı" üst başlıklarıyla yazdığı hatıralarında gerek yaşadığı dönemin gerekse kendisinden önceki dönemlerin İstanbul hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Hatıralarını kaleme almaktaki maksadını "Asırlar tahavvül ettikçe âdât ve ananât da muhitin tesirine göre tebeddül ve ekserisi mazinin meçhulâtına karışıp gidiyor. Hayatının son demlerine yaklaşmış ihtiyarlardan olduğum ve geçirdiğim zamanlara ait âdât ve ananât-ı milliyemizi ahlâfa nakil ve hikaye etmekte bir zevk-i manevi duyduğum veçhile.." şeklinde açıklayan Ali Rıza Bey, zamanın değişmesiyle birlikte unutulmaya yüz

tutan eski İstanbul hayatını yeni nesle aktarmak gayreti içindedir. Velâdet Âdetleri, Loğusa Eğlenceleri, İstanbul Çocukları, Kadınlar Âlemi, Mahalle Kahveleri, Mahalle İhtiyarları, İstanbul Sefilleri ve Kopuklar, Tulumbacılar, Köşklüler, Küplü Güruhu, Esrarkeşler, Meczuplar, Dilenciler, Halk Sırtından Geçinenler, Turuk-ı Aliyyenin İstanbul'da İntişarı, İstanbul Halkının Tenezzüh ve Eğlenceleri, Ramazan Âdetleri, İstanbul Esnafları, Tiryaki Çarşısı, Tiryakiler Hayatı, Balık Musahabeleri, Saray Âdetleri, Kibar Konakları, Ricâl-i Sâbıkaya Ait Bazı Menkıbeler, Bazı Aşk Maceraları başlıklarını taşıyan bu yazı ve tefrikalarda eski İstanbul hayatıyla alakalı olarak başka kaynaklarda rastlanmayan pek çok orijinal bilgi söz konusudur. Elden geldiğince XIX. yüzyıl İstanbul hayatını mahalleden saraya, sıradan insanlardan üst düzey devlet adamlarına kadar çok geniş bir yelpazede okuyucuya sunmak isteyen Ali Rıza Bey bunu büyük ölçüde başarmıştır.

17. Alus, Sermet Muhtar, *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, Necdet Sakaoğlu (yay. haz.), İstanbul, 1995, 240 s.

Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemi ile ilgili intibalarını ve anılarını gazete ve dergilere yazdığı yazılarla ve tefrikalarla okuyucuya duyuran Sermet Muhtar Alus (1887-1952) eski İstanbul hayatının önemli gözlemcilerinden birisidir. Dolayısıyla onun bu konuda ortaya koyduğu eserler İstanbul'un gündelik hayat tarihi bakımından birinci derecede öneme sahiptirler. Alus'un Cumhuriyet döneminde yazdığı bu yazılar ve tefrikalar görsel malzemelerle birlikte son yıllarda kitap haline getirilmeye başlanmıştır. 1938 ile 1939 yıllarında *Akşam* gazetesinde aynı başlıkla tefrika edilen yazılardan oluşan *İstanbul Kazan Ben Kepçe* bu kitaplardan ilkidir. İstanbul'un belli başlı semtleri etrafında bir şehir monografisi oluşturmayı amaçlayan yazar bunda büyük ölçüde başarılı olmuştur. Beyoğlu ve Taksim çevresi, Galata, Tophane, Beyazıt, Haliç, Aksaray, Beyazıt, Sultanahmet, Yedikule, Bakırköy, Kadıköy, Haydarpaşa, Boğaziçi, Çamlıca ve Adalar yazarın üzerinde durduğu semtlerdir. Bir İstanbul çocuğu olan Alus ele aldığı semtleri anlatırken kuru bir tarih bilgisinden ziyade bu semtlerle olan anılarına ve gözlemlerine yer vermiştir. Dolayısıyla verdiği bilgiler büyük ölçüde yaşadığı ve idrak ettiği döneme aittir. Dönemin ön plana çıkan semtleri olan Beyoğlu, Taksim ve Galata çevresi haliyle Alus'un en fazla üzerinde durduğu semtlerdir. Cadde ve sokaklar, mağazalar, eğlence yerleri, lokantalar, içkili gazinolar, mesireler, köşkler, yalılar hepsinden önemlisi bu mekanlara damgasını vurmuş insanlar bütün yönleriyle beraber *İstanbul Kazan Ben Kepçe*'de adeta bir resmigeçit yaparlar. Alus'un verdiği şahıs kadrosu hangi yemeği sevdiğinden hangi içkiyi içtiğine, elbisesinin renginden, şapkasının biçimine kadar en hurde bilgilerle sunulur. Ayrıca mekanları özel kılan durumlar ve hususiyetler ile semtlerde ve mekanlarda meydana gelen değişim yine en ince noktasına kadar verilir. Çok sağlam

bir hafızası olan Sermet Muhtar Alus'un bu eserinde ve buna benzer diğer eserlerinde kalabalık bir şahıs kadrosu vardır. Yazar, bu insanların çoğunu görmüş yahut görüşmüştür. Bunların büyük kısmı ise döneminde meşhur olmakla beraber bugün unutulmuştur. Dolayısıyla Alus'un bu kitabı ve aşağıda sıralanan diğer çalışmaları gündelik hayat tarihinin yanı sıra genel tarih araştırmaları için de kaynak durumundadır.

18. Alus, Sermet Muhtar, *Masal Olanlar*, Nuri Akbayar (yay. haz.), İstanbul, 1997, 290 s.

Kitap, Sermet Muhtar Alus'un 1932 yılında *Akşam* gazetesinde Tanzimat, Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemi İstanbul hayatıyla alakalı yazdığı yazıların bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Alus bu yazıların bir kısmında kendisinin şahit olmadığı Tanzimat dönemiyle ilgili olarak bu dönemi yaşamış yahut eser kaleme almış şahısların, özellikle kadınların bilgisine başvurmuştur. Mektebe başlama törenleri, eski düğünler, kına geceleri, doğum gibi örf ve âdetlerin yoğun olduğu bazı olayların yanı sıra, kılık-kıyafet, giyim, bayram yerleri, mahalle baskınları, devlet dairelerinin durumu, Kâğıthane âlemleri gibi hususlar üzerinde durur.

19. Alus, Sermet Muhtar, *Onikiler*, İstanbul, 1999, 244 s.

Sermet Muhtar Alus eski İstanbul hayatıyla ilgili yazdığı yazıların yanı sıra yine bu dönemleri konu alan romanlar da kaleme almıştır. 1935 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilen ve 1999 yılında kitap haline getirilen *Onikiler* romanı bunlardan birisidir. Romanda Onikiler adı verilen ve Abdülhamit döneminin son yıllarında İstanbul'u kasıp kavuran suç çetesi anlatılır. Çetenin reisi Arap Abdullah isminde namılı bir kabadayıdır. Bu dönemin önemli tanıklarından olan Alus, İstanbul'u etkisi altına almış olan bu suç çetesi etrafında anlatılanlardan hareketle romanını kaleme almıştır. Eser eski İstanbul'un kanun dışı hayatını, kabadayılık âlemini anlatan temel metinlerden birisidir. Arap Abdullah merkeze alınarak yazılan romanda dönemin yeraltı âlemi, bu âleme has örf ve âdetlerle, yaşam tarzıyla ve kullanılan dil ile birlikte verilir. Romanda yer alan ana mekan ise haliyle Galata'dır.

20. Alus, Sermet Muhtar, *Eski Günlerde*, Faruk İlikan (yay. haz.), İstanbul, 2001, 203 s.

Alus'un 1939-40 yıllarında yine *Akşam* gazetesinde tefrika edilen eski İstanbul konulu yazılarından oluşmaktadır. Ramazan âdetleri, ilk sine-malar ve filmler, Eyüp oyuncakları, bayram eğlenceleri, meşhur yemekler, Şirket-i Hayriye vapurları, ilk otomobiller, hasta ziyaretleri, İstanbul balıkları, İstanbul'un meşhur içme suları, sayfiye hayatı vs. yazarın bizzat kendi şahsî gözlemlerinden ve anılarından hareketle yazılmış olan bu yazılarda üzerinde durulan konulardan bazılarıdır.

21. Alus, Sermet Muhtar, *30 Sene Evvel İstanbul*, Faruk Ilıkan (yay. haz.), İstanbul, 2005, 294 s.

Sermet Muhtar Alus'un 1931 yılında *Akşam* gazetesinde yazdığı yazılardan oluşan bu kitapta XX. yüzyıl başındaki İstanbul hayatından kesitler sunulmaktadır. Abdülhamit dönemi İstanbul'unun anlatıldığı bu yazılarda diğer kitaplarda olduğu gibi ayrıntılı bilgiler ve kalabalık bir şahıs kadrosu vardır. İstiklâl Caddesi üzerinde bulunan dükkânlar, lokantalar, oteller ve buralara devam edenler, Ramazan gezintileri, deniz hamamları, meşhur tiyatrolar ve tiyatrocular, Karagöz, ortaoyunu ve meddahlar, eski dönemde okul hayatı, meşhur doktorlar, Abdülhamit döneminde kullanılmaktan çekinilen kelimeler ve deyimler, mahir musikişinaslar, ev hayatı, şehrin Anadolu yakasında yaşam, sokak satıcıları, çocukların oynadığı oyunlar ele alınan konulardan bazılarıdır.

22. Alus, Sermet Muhtar, *İstanbul Yazıları*, Erol Şadi Erdinç-Faruk Ilıkan (yay. haz.), İstanbul, 1994, 301 s.

Kitap, Sermet Muhtar Alus'un bir kısmı yukarıda sözü edilen kitaplarda da yer alan gazete yazılarından hareketle oluşturulmuş bir antoloji mahiyetindedir. Bu seçme yazılar Eski İstanbul'un Sokakları, Semtleri, Eski Konaklar, Eski Yalıları, Eski İstanbul'da Kır Âlemleri, Eski İstanbul'da Ramazanlar, Bayramlar, Eski İstanbul'da Hanendeler, Sazendeler, Eski İstanbul'da Gelenekler ve Görenekler gibi genel başlıklar altında verilmiştir.

23. Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları (I-IV)*, Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi (yay. haz.), İstanbul, 2006, 1965 s.

Aşçı İbrahim Dede (1828-1906?) tarafından yazılan hatırat, yazma nüshaya hiçbir müdahale yapılmadan yeni yazıya aktarılmıştır. Hatırat, tasavvufun XIX. yüzyıl ölçeğinde Osmanlı toplum yapısındaki boyutlarını gösteren önemli bir eserdir. Eserde özel olarak rüyalarıyla, neşvesiyle, sıkıntılılarıyla, teslimiyet ve feragat duygusuyla, iç dünyasıyla, kısaca maddi ve manevi bütün yönleriyle bir sufînin yaşantısı anlatılmaktadır. Bunun yanında tasavvufu sosyal hayatı birleştirmiş, ikisi arasında denge kurmuş sıradışı bir devlet memuru olan Aşçı İbrahim Dede Mevlevîlik, Halidîlik ve Kadirîlik ekseninde kaleme aldığı eserinde başta İstanbul olmak üzere imparatorluk coğrafyasındaki tasavvufî hayat hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Ayrıca eserde devrin eğitim-öğretim kurumları, devlet dairelerinin durumu, gündelik yaşantı, aile ve insan ilişkileri gibi pek çok alanla ilgili olarak orijinal gözlemler yer almaktadır.

24. Ayverdi, Sâmiha, *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul, 1964, 380 s.

Abdülhak Şinasi Hisar eserlerinde nasıl ki yalı ve köşk hayatını anlatmışsa Sâmiha Ayverdi de konak hayatı üzerinde durmaktadır. Aslında müdavimleri aynı olan uç yapı arasındaki fark İstanbul içinde buldukları konumla ilgilidir.

Yalı, deniz kıyısında yani Boğaziçi'nde, köşk denizden biraz uzakta, bahçe içinde yer alan yazlık mekan, konak ise şehrin merkezinde bulunan ikametgâhtır. Yüksek dereceli devlet memurlarının ikamet ettiği konaklar, yönetim organları tek bir çatı altında toplanmadan önce aynı zamanda bir hükümet dairesi olarak kullanılmıştır. Temsil ettiği hayat tarzıyla sarayın minyatür derecedeki taklidi olan konaklar eski İstanbul'da özellikle mahalle halkının devlete açılan kapısı durumundadır. Mahalle halkı devletle olan ilişkilerini, kapıları her zaman kendisine açık olan konak vasıtasıyla yürütmüştür. Teferruatıyla geniş bir işgücü ihtiyacında olan konak aynı zamanda mahalleli için bir istihdam kapısıdır. Bundan başka konak saray kültürünü mahalleye taşıma noktasında aracı kurum olarak önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Sâmiha Ayverdi konusunu ve kişilerini gerçek hayattan alan, hatıraları, gözlemleri ve işittikleri etrafında yazdığı *İbrahim Efendi Konağı*'nda Osmanlı'nın son dönemine ait bir konağın günlük hayatından kesitler sunmaktadır. Bu anlamda verdiği bilgiler eski İstanbul hayatının bir cephesini aydınlatması bakımından önemlidir. Hatıra-romana ismini veren emekli üst düzey devlet memurlarından İbrahim Efendi, Şehzadebaşı'nda mükellef bir konak sahibidir. İbrahim Efendi vefat ettikten sonra onun kurduğu sistem çocukları ve yakınları tarafından sürdürülememiş, zamanın da değişmesiyle birlikte nihayetinde konak temsil ettiği hayat tarzıyla tarihe karışmıştır. Bu aynı zamanda Osmanlı'nın da bitişi demektir.

25. Cenap Şehabettin, *İstanbul'da Bir Ramazan*, Abdullah Uçman (haz.), İstanbul, 1994, 111 s.

Görsel kaynaklarla zenginleştirilen kitap, Türk edebiyatının önemli isimlerinden Cenap Şehabettin'in (1871-1934) "Ramazan Hasbihâlleri" başlığıyla 1920 yılında *Alemdar* gazetesinde neşrettiği yazılardan oluşmaktadır. Yazar, işgal ortamı içinde yazdığı bu yazılarda Ramazan yaşantısıyla ilgili izlenimlerini eleştirel bir bakış açısıyla aktarırken aynı zamanda İstanbul'un gündelik hayatında yaşanan değişim üzerinde durur.

26. Duhanî, Said Naum, *Eski İnsanlar Eski Evler*, trc. Cemal Süreya, İstanbul, 1982, 95 s.

Lübnan kökenli üst düzey bir aileye mensup olan Said Naum Duhanî (1886-1969), eski İstanbul hayatının batılı tarafının en önemli temsilcilerinden ve tanıklarından birisidir. Temsil ettiği hayat tarzından dolayı dikkati Beyoğlu'na yoğunlaşmış olan Said Naum Duhanî, *Eski İnsanlar Eski Evler* adlı kitabında XIX. yüzyılın sonunda Beyoğlu'nda yer alan mekanlar ve burada yaşayan insanlar hakkında önemli bilgiler vermektedir. İlk baskısı *Vieilles gens vieilles demeures topographie sociale de Beyoğlu* adıyla 1947 yılında Fransızca basılan eser, Beyoğlu'nun adı geçen dönemine ışık tutan önemli kaynaklardan birisidir. Duhanî bu kitapta Beyoğlu'nun ünlü mekanlarını, işyerlerini,

mağazalarını, lokantaları ve eğlence yerlerini geçirdiği değişikliklerle, müdavimleriyle ve kişisel anılarıyla birlikte anlatmıştır. Adından hareketle bir sosyal topografya çalışması olan kitapta isimler etrafında mekan ve insan dökümü söz konusudur. Gündelik hayat tarihi çalışmalarında çok önemli olan ve yazarın anılarıyla bir bütün teşkil eden bu döküm kitabın ön plana çıkan tarafıdır. Duhanî'nin kitapta sözünü ettiği kişilerin çoğunu yakından tanıdığını ayrıca belirtelim.

27. Duhanî, Said Naum, *Beyoğlu'nun Adı Pera İken*, trc. Nihan Önel, İstanbul, 1990, 132 s.

Duhanî'nin Beyoğlu ile alakalı ikinci kitabı olan *Beyoğlu'nun Adı Pera İken* ilkin 1956 yılında *Quand Beyoğlu s'appelait Pera* adıyla Fransızca yayınlanmıştır. Duhanî bu kitapta Osmanlı İmparatorluğu zamanında bir elçilik semti olan, ağırlıklı olarak yabancıların, elçilik mensuplarının ve Levantenlerin yaşadığı Beyoğlu semti ile ilgili anılarını anlatmaya devam etmektedir. Yazarın anlattıklarına göre Beyoğlu, yabancıların isimlendirmesiyle Pera Avrupai yaşantısıyla döneminde Paris'in İstanbul'daki bir semti olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Paris sefiri Naum Paşa'nın oğlu olan Said Naum Duhanî özellikle elçilik çevrelerine yakınlığı sayesinde buradaki hayatın merkezinde yer almış, dostluklar edinmiş, pek çok kişiyi tanımıştır. Eser Beyoğlu'nda yaşanan batılı hayatı birinci elden aktarması bakımından önemlidir. Bu çevrede yaşanan ve bir kısmı diplomatik krize yol açan olaylar, yabancı elçilerin hususiyetleri, ünlü mekanlarda düzenlenen eğlenceler, balolar, sanat ve tiyatro faaliyetleri yine kalabalık bir şahıs kadrosuyla birlikte bu hatıratta yer alır.

28. Felek, Burhan, *Hayal Belde Üsküdar*, İstanbul, 1987, 180 s.

Türk basınının önemli isimlerinden Burhan Felek'in (1889-1982) çocukluk ve gençlik anılarından oluşmaktadır. Kendisini Üsküdarlı olarak niteleyen yazar XX. yüzyıl başındaki mahalle hayatından kesitler sunmaktadır. Kahveler, komşuluk ilişkisi, geçim derdi, okul hayatı, gezme ve eğlenme kültürü, döneme damgasını vurmuş meşhur Üsküdarlılar, Üsküdar'daki spor, tiyatro ve ortaoyunu faaliyetleri yazarın ele aldığı konulardan bazılarıdır.

29. Hisar, Abdülhak Şinasi, *Fahim Bey ve Biz*, İstanbul, 1941.

Çocukluk ve gençlik hatıraları etrafında yazdığı romanlarla tanınan Abdülhak Şinasi Hisar'ın (1887-1963) bu türde yazdığı eserlerden ilkidir. Sanatı hakkında "Bütün yazdıklarım gönlümde kalmış birtakım hatıralardan ibarettir" diyen Hisar'ın eserlerinde geçmiş zaman önemli bir yer tutar. Romanlarında belirli bir vakadan çok Osmanlı'nın son döneminde yaşamış ve bizzat yakından tanımış olduğu insanları bütün yönleriyle ortaya koyma çabası söz konusudur. Bunu yaparken dış gözlemlerle beraber anlattığı olayların ve insanların kendi üzerinde bıraktığı intibalar, çağrışımlar iç içe verilir.

Böylelikle onun romanlarında üst düzeye mensup eski İstanbul insanının özellikleri, yaşam biçimleri, hayat ve dünya karşısındaki tutumu ete kemiğe bürünmüş bir şekilde karşımıza çıkar. Bir başka deyişle Abdülhak Şinasi Hisar eski İstanbul'da yaşanan hayatın manası ve bu hayatı yaşayan insanın iç dünyası ile ilgilenir. Bu romanlara konu olan asıl kişilerin sıradışı karakterler olması ise dikkat çeker. Yazarın baba dostlarından emekli hariciyecisi Fahim Bey de bu insanlardan birisidir. Uzun yıllar devlet memurluğu yapmış olan Fahim Bey'in ilginç merakları, hiç tecrübesi olmadığı halde dönemin havasına uyarak II. Meşrutiyet'ten sonra ticaret hayatına atılması ve iflâs etmesi bu hatıra-romanda ele alınan başlıca konulardır.

30. Hisar, Abdülhak Şinasi, *Çamlıcadaki Eniştemiz*, İstanbul, 1942.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz*'den sonra yazdığı hatıra kaynaklı ikinci romandır. Fahim Bey'in yerinde yazarın çocukluk ve ilk gençlik çevresinden bu defa halasının kocası yani eniştesi Hacı Vamık Bey vardır. Romanda mekan olarak Çamlıca ve orada bulunan köşk ön planda olmakla beraber yazarın dikkati Hacı Vamık Bey üzerindedir. Uzun memuriyetlerden sonra Çamlıca'daki köşkünde huzurlu bir hayat sürmek isteyen Hacı Vamık Bey garip davranışları yüzünden çevresi tarafından "Deli" diye tanınmaktadır. Tezatlarla dolu inançları, korkuları, kıskançlıkları, yaşam biçimi, gece hayatı ve yemek düşkünlüğü Hacı Vamık Bey'in göze çarpan hususiyetleridir. Yazar Hacı Vamık Bey'le eski hayatın başka bir temsilcisini okurla buluşturmaktadır.

31. Hisar, Abdülhak Şinasi, *Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, İstanbul, 1952, 118 s.

Hisar'ın hatıralar etrafında ele aldığı bu son romanında bu defa anne tarafından akrabası Ali Nizami Bey vardır. Romanda, diğer romanların asıl kahramanları gibi sıradışı bir karakter olan Ali Nizami Bey'in Büyükada'da alafranga bir muhitte bulunan köşkteki yaşayışı, merakları, alışkanlıkları, zaafı; günün birinde karar değiştirip zıt bir yaşam tarzına, tasavvufa yönelip Bektaşî olması, nihayetinde elinde avucunda ne varsa kaybetmesi konu edilir. Ayrıca Ali Nizami Bey'in şahsında eski İstanbul hayatının değişik hususiyetleri üzerinde durulur.

32. Hisar, Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Mehtapları*, İstanbul, 1942, 334 s.

Eski İstanbul yaşayışının önemli taraflarından birisi olarak Boğaziçi'nde düzenlenen mehtap âlemlerini anlatan en önemli eser Abdülhak Şinasi Hisar'ın Boğaziçi *Mehtapları*'dır. Bir Boğaziçi çocuğu olarak bu âlemlere bizzat katılmış, buradaki hayatı yakından takip etmiş olan Hisar daha sonraki yıllarda bu eğlencelere ait hatıralarını, izlenimlerini ve gözlemlerini müstakil bir eserde toplamıştır. Mehtap âlemlerinin nasıl tertip edildiği, bu âlemlere katılanlar, saz ve musiki takımları, kayıklar, eğlencelerin ve alayların

güzergâhı, yalıların önünden geçiş, sessizlik anları, mehtabın sunduğu güzellikler Abdülhak Şinasi Hisar'ın kendisine has duyuş tarzıyla ve sağlam bir üslûpla birlikte verilir.

33. Hisar, Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Yalıları*, İstanbul, 1954, 95 s.

Anne ve baba tarafından üst düzey bir aileye mensup olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın çocukluğu ve gençlik yılları Boğaziçi'nde geçmiştir. Burada yaşanan hayata birinci elden vâkıf olan yazar daha sonraki yıllarda bozulan ve en iyi dönemleri geçmişte kalan Boğaziçi yaşamını hatıralarıyla tespit etme yoluna gitmiş ve bu alanda en güzel metinleri kaleme almıştır. Bunu yaparken düz bir anlatım yolunu tercih etmeyen, bir anlamda maziyi halihazırda diriltme ve yeniden yaşama çabası içinde olan yazar Boğaziçi insanını ruhu ve iç dünyasıyla birlikte verme peşindedir. Aynı tavrı mekanlar ve eşyalar karşısında da gösteren yazar gördüğü ve dokunduğu her şeyin ruhu olduğuna inanır ve bu inançtan hareketle onları konuşturur. Yani, yalılar, kayıklar, deniz, bir insan suretinde karşımıza çıkar. Kısacası yazar, insan ilişkileriyle, tabiatıyla, yalıları ve eşyalarıyla ete kemiğe bürünmüş bir Boğaziçi sunmaktadır. Bununla beraber Hisar, geçip giden ve bir daha geri gelmeyecek zamanlar karşısında “yitik cennet” hüznünü yaşar. Hisar'ın eski Boğaziçi hayatını yansıttığındaki başarısı büyük oranda bu hüznün tesiriyledir. Aynı tavır yazarın hatıra kaynaklı diğer eserlerinde de söz konusudur.

34. Hisar, Abdülhak Şinasi, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1956, 94 s.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın Eski İstanbul yaşayışını köşk ölçeğinde ele aldığı eseridir. Daha çok yaşlıların ve hastaların hava değişimi ihtiyacından hareketle naklettikleri köşkler kıydan uzak, bahçeli ve ağaçlıklı yapılardır. Hisar, Büyükkada'daki köşte yaşadıklarından hareketle köşk hayatının inceliklerini okuyucularla paylaşmaktadır.

35. Karay, Refik Halid, *Üç Nesil Üç Hayat*, İstanbul, 1943, 160 s.

Türk edebiyatının usta kalemlerinden Refik Halid Karay'ın (1888-1965), gündelik hayat etrafında Abdülaziz, Abdülhamid ve Cumhuriyet dönemlerini karşılaştırdığı eseridir. Doğum, çocukluk, okul hayatı, devlet daireleri, muaşaka, düğün, hamam, giyim kuşam, gezintiler, eski ramazanlar ele aldığı konulardan bazılarıdır. Yazar ele aldığı konuları “Aziz Devrinde”, “Hamid Devrinde” ve “Şimdiki Durum” alt başlıkları altında değerlendirmiş, böylelikle konu etrafında zaman içinde yaşanan değişiklikleri verme ve mukayese etme yoluna gitmiştir. Refik Halid Karay, kendisinin yaşamadığı Abdülaziz dönemiyle ilgili bilgileri başka kaynaklardan edinmiştir.

36. Leylâ Saz, *Harem'in İç Yüzü*, Sadi Borak (yay. haz.), İstanbul, 1974, 325 s. Şair ve bestekâr Leylâ Saz Hanım'ın (1850-1936) Osmanlı saray haremî

ile ilgili anılarını da içine alan eseridir. Leylâ Hanım'ın anıları Mütareke döneminde *İleri ve Vakit* gazetelerinde tefrika edilmiş daha sonra Sadi Borak tarafından sadeleştirilerek kitap haline getirilmiştir. Abdülmecit dönemi saray hekimlerinden İsmail Paşa'nın kızı olan Leylâ Hanım üç yaşındayken padişahın kızı Münire Sultan'ın nedimesi olarak saraya girmiş ve 1860 yılına kadar burada kalmıştır. Eser asırlardır merak edilen, etrafında gerçeğe aykırı hayaller üretilen bir konu hakkında birinci elden bilgi vermesi bakımından önemlidir. Günümüzde de önemini koruyan eserde harem mensuplarının günlük yaşayışı, hanım sultanların ve cariyelerin eğitimi, saray düğünleri, haremde sağlık hizmetleri, eğlence hayatı, kızlardan kurulu alafrağa saray orkestrası, alaturka ve alafrağa musiki, sarayda ramazan ve bayram gibi pek çok konuda ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Eser, Tanzimat sonrasını ele aldığı için batılılaşmanın Osmanlı sarayında özellikle haremdeki tezahürlerini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değer niteliktedir. Sadeleştirilerek yayımlandığı için müdahale edilmemiş yeni bir baskısının yapılması gereken eserin bir bölümü yazarın oğlu Yusuf Razi Bey tarafından 1925 yılında Fransızcaya çevrilmiş ve *Le Harem Imperial* adıyla Paris'te basılmıştır. Daha sonra bu baskıya konu olan el yazısı defter bulunmuş ve Ali H. Neyzi tarafından 1998 yılında *Anılar XIX. Yüzyılda Saray Haremi* adıyla kitap halinde basılmıştır.

37. Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim (I-II)*, İstanbul, 1340 (1924), 415 s.

Uzun yıllar hariciye göreviyle yurtdışında bulunduktan sonra İstanbul'a gelen, Abdülhamid'in hal'i akabinde Sultan Reşad'ın ve Sultan Vahideddin'in başmabeyncisi olarak Osmanlı sarayında görev alan Lütfi Simavi Bey'in saray hatıralarını ihtiva eden eseridir. Lütfi Simavi Bey Sultan Reşad'ın başmabeyncisi iken 1912 yılında devrin hükümeti tarafından İttihatçı olarak suçlanmış ve aynı ithama maruz kalan mabeyn başkâtibi Halid Ziya Uşaklıgil ile beraber saraydan ayrılmıştır. Sultan Reşad vefat edip yerine Sultan Vahideddin tahta çıkınca tekrar başmabeyncilik göreviyle saraya geri dönmüştür. Eser Osmanlı sarayının son dönemine ışık tutması bakımından önemlidir. Çok çalkantılı bir dönem olması sebebiyle daha çok siyasi olaylar etrafında kaleme alınan eserde padişahın gündelik hayatı, kılıç kuşanma, cenaze ve bayram merasimleri, batılılaşma çabalarının etkisiyle sarayın işleyişinde meydana gelen değişmeler hadisenin bizzat içinde bulunmuş bir görgü tanığının kaleminden anlatılmaktadır.

38. Mehmed (Çaylak) Tevfik, *İstanbul'da Bir Sene*, İstanbul, 1299-1300 (1882-83). (Aynı adla yeni yazıya aktaran Nuri Akbayar, İstanbul, 1991, 186 s.)

Basın-yayın hayatımızda çıkarmış olduğu *Çaylak* adlı mizah dergisinden hareketle Çaylak Tevfik olarak da adlandırılan Mehmet Tevfik'in (1843-1893) eski İstanbul'un eğlence hayatına dair yazdığı eserdir. Yazar, her aya bir kitap

karşılık gelecek şekilde 12 kitaplık bir dizi olarak düşündüğü eserinin ancak 5 kitabını yayımlayabilmiştir. Dönemin anlayışından hareketle bir yılı yaz ve kış olarak iki mevsim etrafında düşünen Mehmet Tefik eserinin önsözünde, İstanbul hayatına ait gördüğü ve şahit olduğu eğlencelerin zamanla unutulup gitmesine razı olmadığı için böyle bir çaba içine girdiğini söylemektedir. Seride yer alan kitaplar, birinci ay Tandır Başı, ikinci ay Helva Sohbeti, üçüncü ay Kâğıthane, dördüncü ay Ramazan Geceleri ve beşinci ay ise Meyhane yahut İstanbul Akşamcılarını başlığını taşımaktadır. Meseleye bir gazeteci dikkatiyle yaklaşan, ele aldığı konuyu bazen bir hikaye etrafında işleyen, kendi şahsî tecrübeleri ve gözlemleriyle beraber tarihî bilgilere yer veren, hepsinden önemlisi ansiklopedist bir dikkatle ayrıntıya giden yazar, özellikle folklor araştırmacıları için çok değerli bir malzeme sunmuştur.

39. Mintzuri, Hagop, *İstanbul Anıları*, İstanbul, 1993, 160 s.

Ermeni yazar Hagop Mintzuri'nin 1897-1940 arası İstanbul yaşamından kesitler sunduğu hatıratıdır. XX. yüzyılın başında Abdülhamid döneminde Erzincan'ın İliç ilçesine bağlı Armudan köyünden küçük yaşta okumak için İstanbul'a gelen Mintzuri (1886-1978) aslında tipik bir gurbetçidir. Karaköy'deki Ermeni okuluna devam eden yazar aynı zamanda Beşiktaş'ta ve Rumelihisarı'nda hemşerilerine ait ekmek fırınında çalışmıştır. Mintzuri edebî bir üslûpla kaleme aldığı anılarında eski İstanbul'un esnaf hayatıyla ilgili oldukça ilginç bilgiler ve gözlemler sunmaktadır. Eserin diğer bir özelliği de köyden kente göç olgusunun erken dönemine ışık tutmasıdır. Küçük esnafın birbiriyle olan ilişkisi, evlere ve konaklara ekmek dağıtımı, ailelerini bırakarak Rumeli ve Anadolu'dan çalışmak, "üç kuruş kazanmak" için İstanbul'a gelen insanların yaşadığı zorluklar bütün açıklığıyla Mintzuri'nin anılarında dile getirilmektedir. Bu alanda yazılmış ilk hatıratlardan olan eserde büyük insanların yerine Mintzuri gibi sıradan insanlar vardır. Anılarında genel tarihin göz ardı ettiği sessiz yığınlara, bu yığınların yaşantısına dikkat çeken Mintzuri eski İstanbul'un gündelik hayatı hakkında göz ardı edilemeyecek önemli bir eser ortaya koymuştur.

40. Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul, 1946, 184 s.

Türk tiyatrosunun önemli isimlerinden Musahipzade Celâl'in (1868-1959) eski İstanbul hayatı hakkında yazdığı eserin adıdır. Bu alanda yazılmış eserler arasında kaynak değeri yüksek metinlerden birisi olan *Eski İstanbul Yaşayışı*'nda daha çok bu yaşama hakim olan örf ve âdetler üzerinde durulur. Aile, Mektep, Esnaf Teşkilâtı, Sosyal Hayat, Çarşılar-Hanlar ve Boğaziçi kitaptaki konu başlıklarıdır. Eserde bu başlıklara paralel olarak zengin bir alt başlık kadrosu vardır. Konuların en ince ayrıntısına kadar detaylı bir şekilde verilmesi ve gerekli görülen yerlerde görsel malzemelerin kullanılması ise dikkat çekicidir. Özellikle görsel malzemeler bu alanda sıkıntının yaşandığı

dönemi aydınlatması bakımından önemlidir. Yazar bu alana duyduğu merak neticesinde bir kısmını kendi yaşantısından, bir kısmını da eş dost ve akrabalarının hareketle edindiği bilgileri bu kitapta bir araya getirmiş, böylelikle Türk kültürü için önemli bir hizmette bulunmuştur.

41. Nasuhoğlu, Ahmet Muhtar, *Yâd-ı Mâzi ve Hayatımın Tarihi*, Ömer Hakan Özalp-Ayşe Raziye Özalp (haz.), İstanbul, 2007, 320 s.

Kitap, Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış olan hukukçu Ahmet Muhtar Nasuhoğlu'nun (1886-1954) anılarını ihtiva etmektedir. Babası Hacı Nasuh Efendi II. Mahmud'un kızı meşhur Adile Sultan'ın saray imamı olan Ahmet Muhtar Nasuhoğlu, bu münasebetle küçük yaşlarda saray hayatını yakından tanımıştır. Hatıratın ilk bölümü ve en önemli kısımları bu konuyla ilgilidir. Adile Sultan Sarayı etrafında Osmanlı padişah kızlarının saray hayatı hakkında anekdotlarla yüklü olmak üzere oldukça önemli bilgiler vermektedir. Bu münasebetle sarayın daireleri, saray ağaları, oyunlar ve eğlence, sarayda gündelik hayat, saray dersleri, ev sahibi ile çalışanlar arasındaki münasebet üzerinde durulur. Yazar, hatıratın ilerleyen kısımlarında ise yaşadığı dönemin mahalle ve memuriyet hayatı hakkında bilgiler vermektedir. Fındıklı'da ikamet eden yazar dönemin siyasi ve sosyal olayları etrafında eski mahalle yaşantısından kesitler sunmaktadır. İnsan ilişkileri, etnik unsurlar, yeme-içme kültürü, tedavi yöntemleri, oyunlar ve eğlenceler, kahvehaneler, okul hayatı, tulumbacılar, devlet dairelerinin durumu vs. yaşadığı dönemin dikkatli bir şahidi tarafından kendisinden sonraki nesillere aktarılmaktadır.

42. Ozansoy, Halit Fahri, *Eski İstanbul Ramazanları*, İstanbul, 1968, 128 s.

Eski İstanbul'da Ramazan yaşantısını en ayrıntılı bir şekilde veren hatıratlardan birisidir. Halit Fahri Ozansoy (1891-1971) çocukluk intibalarına ve gözlemlerine dayanarak yazdığı bu eserinde Ramazan ayına ait ne varsa bir araya getirmeye çalışmıştır. Ramazan hazırlıkları, iftarlar, teravîh namazları, mahalle bekçilerinin davul eşliğinde söyledikleri maniler, Ramazan gezmeleri ve eğlenceleri müstakil bir kitabı dolduracak şekilde bu eserde anlatılmıştır.

43. Saba, Ziya Osman, *Değişen İstanbul*, İstanbul, 1959, 143 s.

Bir İstanbul çocuğu olan Ziya Osman Saba'nın (1910-1957) kendisine has bir duyarlılıkla çocukluk ve gençlik yıllarına ait hatıralarını ele aldığı eseridir. Eski İstanbul'un ev yaşantısı, misafirlikler, insan ilişkileri, yaz ve kış gezintileri, okul hayatı hüznünlü bir anlatımla okuyucuya sunulur.

44. Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, Ali Şükrü Çoruk (yay. haz.), İstanbul, 2002, 668 s.

Kitap eski İstanbul hayatıyla alakalı hatıralarıyla ve yazılarıyla tanınan Sadri Sema'nın (1880-1964) 1955-1956 yıllarında *Vakit* gazetesinde neşredilmiş "İstibdatta İstanbul" ve "Meşrutiyette İstanbul" adlarındaki iki tefrika-

sının bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. II. Abdülhamit ve Meşrutiyet yıllarının anlatıldığı hatıralarda imparatorluk başkentinde yaşanan çeşitli siyasi ve sosyal olayların yanı sıra dönemin gündelik hayatı ile ilgili gözlemler ve bilgiler de yer almaktadır. Yazarın, modernleşmeyle birlikte yavaş yavaş ortadan kalkan eski İstanbul hayatının değişik cephelerini, o dönemleri yaşamış bir insan olarak bütün tezahürleriyle ilk elden bize sunması bu hatıraların en dikkate değer tarafını teşkil etmektedir. Devlet dairelerinin durumu, matbuat hayatı, ev baskınları, gezme ve eğlenme yerleri, kılık ve kıyafet, mektebe başlama törenleri, İstanbul'dan insan manzaraları ve belli başlı tipler, örf ve âdetler, gelenekler hatıralarda ele alınan konu başlıklarından bazılarıdır. Bu hatıraların muhtasar hali 1952 yılında *Eski İstanbul'dan Hatıralar* adıyla kitap olarak basılmıştır.

45. Talu, Ercüment Ekrem, *Geçmiş Zaman Olur ki*, Alaattin Karaca (yay. haz.), Ankara, 2005, 296 s.

Kitap, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının önemli isimlerinden Recaizade Mahmud Ekrem'in oğlu Ercüment Ekrem'in (1886-1956) Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerini anlatan hatıralarından oluşmaktadır. Emsalleri gibi vaktiyle çeşitli gazete ve mecmualarda bir kronoloji gözetilmeden yazılmış olan bu hatıralarda gündelik hayat unsurlarıyla devrin siyasi ve sosyal olayları birlikte verilir. Çocukluk anıları, eski İstanbul Ramazanları, bayramlar, yazarın büyük kısmı babası vasıtasıyla tanıştığı siyasi ve edebî şahsiyetler, II. Mütareke dönemi matbuat hayatı, Boğaziçi ve Adalar anıların merkezinde yer alan konulardır.

46. Talu, Ercüment Ekrem-Münif Fehim, *Dünden Hatıralar*, İstanbul, 1957, 47 s.

Kitap, Ercüment Ekrem Talu'nun eski İstanbul ile ilgili hatıra kaynaklı yazılarından, ressam Münif Fehim'in (Özarman, 1899-1983) konuyla ilgili resimlerinden oluşmaktadır. Karagöz, meddah ve ortaoyunu, kadınlar hamamı, evlenme âdetleri, görücülük, kına gecesi, düğün ve koltuk merasimi, sosyal hayatın merkezinde yer alan semtlerden Şehzadebaşı ve Kâğıthane, ev baskınları, sünnet düğünleri, Ramazan yaşantısı, mektep hayatı, tulumbacılar, arzuhalçiler, üfürükçüler, goygoycular, Mevlevîler, surre alayı görsel malzemelerle metinlerin birbirini tamamladığı bu güzel kitabın konu başlıklarıdır.

47. Ulunay, Refi Cevad, *Sayılı Fırtınalar*, İstanbul, 1955, 384 s.

Eski İstanbul hayatının önemli tanıklarından Refi Cevat Ulunay'ın (1890-1968) hatıralardan ve gözlemlerden hareketle eski İstanbul'un yeraltı dünyasını, kabadayılık âlemini anlattığı romanıdır. Romanda Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da nam salmış kabadayılardan, külhanbeylerinin hayatları etrafında şehrin yeraltı dünyası anlatılır. Normal hayatın dışında bir işleyişe sahip

olan, her yönüyle kendine has bu âlemin en önemli özelliği yasadışıdır. İçki, kadın, hırsızlık, dolandırıcılık, uyuşturucu ve kumar merkezli bu âlemin diğer bir özelliği de kendine has bir “dil” e yani argoya sahip olmasıdır.

48. Uşaklıgil, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, İstanbul, 1940-42, 678 s.

Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Halid Ziya Uşaklıgil (1865-1945) II. Meşrutiyet’ten sonra bir dönem Sultan Reşad’ın mabeyn başkâtibi olarak sarayda görev yapmıştır. Eserin büyük kısmı yazarın 1909-1912 arasında yaptığı bu görevle ilgili anılarından oluşmaktadır. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Halid Ziya Uşaklıgil sarayda bir dönem Lütfi Simavi Bey ile birlikte çalışmıştır. Lütfi Simavi Bey’de olduğu gibi Halid Ziya Uşaklıgil’in anılarında da sarayda sürdürülen hayat devrin siyasi olaylarıyla birlikte verilir. Dolayısıyla her bakımdan birbirini tamamlayan bu anılar birlikte değerlendirilmelidir.

49. Ünaydın, Ruşen Eşref, *İki Saltanat Arasında*, İstanbul, 1918, 42 s.

Eser, Ruşen Eşref Ünaydın’ın (1892-1959) Sultan Reşad’ın cenaze töreni ile yerine geçen Sultan Vahideddin’in ilk bayram töreni ve kılıç kuşanması ile ilgili anılarından oluşmaktadır. Sultan Reşad’ın naaşının Topkapı Sarayı’nda yikanması ve tekfin edilmesini uzaktan izleyen yazar anıların birinci bölümünde bu konuda ayrıntılı bilgiler verir. Ardından Sultan Vahideddin’in biat törenini anlatır. Aynı teferruat Sultan Vahideddin’in ilk bayram merasimi ve kılıç kuşanma töreni için de söz konusudur. Özellikle bayramlaşmanın anlatıldığı kısımlarda İmparatorluğun son yıllarında bu merasimin nasıl gerçekleştiği hakkında önemli bilgiler vardır.

50. Ünaydın, Ruşen Eşref, *Galatasaray ve Futbol*, İstanbul, 1957, 180 s.

Ülkemizin köklü okullarından birisi olan Galatasaray Lisesi’nden mezun olan Ruşen Eşref Ünaydın’ın, okul yılları çerçevesinde, XX. yüzyılın başından itibaren gündelik hayatın ayrılmaz bir unsuru olmaya başlayan futbol etrafında kaleme aldığı anılarından oluşmaktadır. Futbolun Galatasaray’a girişi, kulüp tarihinde isim yapmış futbolcular, unutulmaz maçlar, futbolun gündelik hayata tesiri, sporcuların zor şartları, dönemin futbol terimleri, İstanbul’un futbola bakışı, Ünaydın’ın anılarında dile getirilmektedir. Spor tarihimiz açısından önemli olan bu hatıratta ayrıca dönemin jimnastik, hokey ve tenis faaliyetleri hakkında da bilgiler söz konusudur.

Kaynakça

- Baykara, Arzu, “İki Savaş Arası (1856-1877) İstanbul’ da Gündelik Hayat”, Yüksek Lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Bilgi, Selma Güler, “Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa’da Gündelik Yaşam (1923-1950)”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

- Breisach, Ernst, *Tarihyazımı*, çev. Hülya Kocaoluk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Emiroğlu, Kudret, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi, 2001.
- Çerezci, Serap, 1919-1922 “Yılları Arasında İzmir’de Gündelik Yaşam”, Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam -Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-*, trc. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Gedikler, Hülya Gölgesiz, “1950-1960 Yılları Arasında İzmir’de Gündelik Yaşam”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.
- Güneş, Şafak, “Abdülhak Şinasi Hisar’ın Eserlerinde İstanbul’da (Boğaziçi) Gündelik Hayat”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı (1789-1848)*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi, 1998.
- Iggers, Georg G., *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Işın, Ekrem, *İstanbul’da Gündelik Hayat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Bu Âlemde Yoğ İken*, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Meriç, Nevin, “Adab-ı Muaşeret Kitapları ve Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 1998.
- Tekin, Rahmi, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520- 1670 İstanbul Örneği)”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Tercüman, Çilem, “Ahmet Rasim’in Eserlerinde İstanbul’un Gündelik Hayatı”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Tırlı, Neslihan, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Eserlerinde İstanbul’un Gündelik Hayatı”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Ural, Tülin, “1930-1939 Arasında Türkiye’de Adab-ı Muaşeret, Toplumsal Değişme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü”, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Uymur, Zeynep, “Samih Ayverdi’nin Eserlerinde İstanbul’da Gündelik Hayat”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Yıldız, Selda, “XVIII. Yüzyılda Manisa’da Gündelik Hayata İlişkin Bir Değerlendirme”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Tanzimattan Cumhuriyete Gündelik Hayatın Tarihi Açısından İstanbul Hatıratları

Ali Şükrü ÇORUK

Özet

Gündelik hayat yani sıradan insanın hayatı günümüz tarihçiliğinin ilgi alanları arasına giren konulardan birisidir. Batıda ve Türkiye’de, geçmişten bugüne sıradan insanın hayatında yaşanan değişimleri ve gelişmeleri tespit etmeyi amaçlayan çalışmaların sayısında bir artış gözlemlenmektedir. Bu tarz çalışmalarda hareket noktası olabilecek kaynakların başında ise hatıratlar gelmektedir. Özellikle şehir ve şehir hayatı etrafında yazılan hatıratlar, araştırmacılara bu konuda diğerlerine nazaran daha fazla veri sunma kabiliyetine sahiptirler. İstanbul, Osmanlı döneminde gündelik hayatta tarih içinde yaşanan değişimin tespit edilebileceği en önemli şehirdir. Bu yazıda Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar olan dönemde yazılmış ve kitap haline getirilmiş hatıratlardan ve hatırat benzeri eserlerden hareketle açıklanmalı bir bibliyografya denemesi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İstanbul, Hatırat, Gündelik hayat, Tanzimat ve Cumhuriyet

Istanbul Memoirs from the Perspective of the History of Daily Life from Tanzimat to the Republic

Ali Şükrü ÇORUK

Abstract

Daily life, that is, the life of the ordinary man, is an issue in which contemporary historiography takes an interest. Both in the West and in Turkey there has been an increase in the number of studies that try to ascertain the changes and developments which have occurred in the life of the ordinary man from the past until the present day. Memoirs, which are among the main works in the studies that are being examined here, can be used as a starting point. In comparison with other works, memoirs that include descriptions of the city and city life in particular can provide a great deal of data on the city. Throughout history, it has always been Istanbul which has been the most important city in demonstrating changes in the daily life of the Ottoman Era. A bibliographic examination is provided in this paper, which takes into account memoirs and other similar works that were written and published as books from the *Tanzimat* to the Republic.

Keywords: Ottoman, İstanbul, Memoirs, Daily life, Tanzimat and Republican periods